

Beleidsperspectief Erfgoed en Cultuur

Juni 2025

provincie
Zuid-Holland

Het begin van elk nieuw verhaal

we dwalen door de geschiedenis
vastgelegd, in lijnen op de kaart
vol in het zicht
voor en van iedereen

zo houden we haar vast
omarmen we haar verhalen
maken ze ons eigen, vertellen ze door

belangrijk, want
het is zoveel meer dan slechts bagage uit het verleden
het is de bron van wie we zijn
startpunt van elk nieuw verhaal

verhalen
langs wegen die elkaar kruisen
en, al navigerend door het heden
ons onderling verbinden
tijdens deze reis

onderweg verrijken
markante gebouwen ons landschap
bieden onderdak aan geschiedenis
laten onze verhalen verder waaien en landen

landen op onze rijke bodem
gevuld met illustraties, schatten uit het verleden
vruchtbare aarde
oorsprong waaruit
een nieuwe toekomst groeit
er zijn ook inspirerende plekken

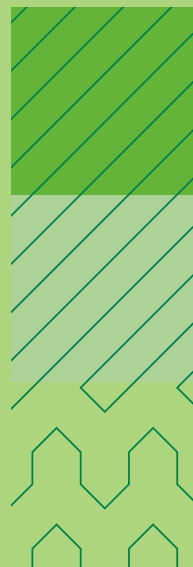
om zelf op verhaal te komen
te ontwikkelen, te ontmoeten
kennis te delen en te ontvangen
waar taal geen barrière, maar juist een ijsbreker is

een opening biedt
om elkaar te vinden, te zien
en, met de handen ineen
verschillen overbruggen
zodat we samen verder
aan deze reis

en al die tijd kijken we vanachter het raam
uit op het landschap, door ons gevormd
de zijspiegels verbreden onze blik
zo houden we zicht op oude én nieuwe verhalen

verhalen
langs wegen die elkaar kruisen
en, al navigerend door het heden
ons voor altijd verbinden
tijdens deze reis

Yvette Neuschwanger, provinciedichter

Voorronde Kunstbende 2025, Popunie

Voorwoord

Wat maakt een plek tot thuis? Wat geeft een samenleving kleur, betekenis en samenhang? Het antwoord ligt in onze verhalen, onze tradities, onze gebouwen, onze kunst – kortom: in ons erfgoed en onze cultuur. In Zuid-Holland kunnen we trots zijn op onze rijke geschiedenis en bruisende culturele leven. Van de molens van Kinderdijk tot de hiphop van Rotterdam, van eeuwenoude kastelen tot moderne bibliotheken: overal om ons heen ademt het verleden en leeft de creativiteit van vandaag.

Erfgoed en cultuur zijn geen luxe. Ze zijn de zuurstof van onze samenleving. Ze brengen mensen samen, bieden troost en inspiratie, en helpen ons om met een open blik naar de wereld te kijken. Daarom kiezen we als provincie vol overtuiging voor een beleid dat ruimte biedt aan verhalen, aan verbeelding en aan verbinding.

Met dit beleidsperspectief actualiseren we ons beleid en zetten we koers naar een toekomst waarin erfgoed en cultuur niet alleen gekoesterd worden, maar ook volop meebewegen met de tijd. We beschermen wat waardevol is, maar we durven ook te vernieuwen. We investeren in duurzaamheid, digitalisering en participatie, zodat iedereen – jong en oud, stad en dorp – kan meedoen en zich verbonden voelt.

Laten we samen bouwen aan een Zuid-Holland waarin het verleden ons inspireert, het heden ons verbindt en de toekomst ons uitnodigt.

Gedeputeerde Erfgoed en Cultuur
Meindert Stolk

Verantwoording

In mei 2024 is de beleidsevaluatie *Erfgoed, cultuur en toerisme 2019–2023* opgeleverd. Hieruit bleek enerzijds dat de voorgenomen prestaties grotendeels zijn behaald, en anderzijds dat het evalueren niet altijd eenvoudig was vanwege onduidelijkheid in de doelen. Ook werd duidelijk dat de ontwikkelingen waren doorgegaan en dat het beleid tussentijds was bijgesteld. In de brief aan Provinciale Staten van 18 juni 2024 hebben Gedeputeerde Staten toegezegd het beleid te actualiseren en een beleidsperspectief *Erfgoed en Cultuur 2025–2030* op te stellen, met een doorkijk naar de manier van evalueren.

Het beleidsperspectief actualiseert niet alleen het bestaande beleid. De maatschappelijke ontwikkelingen gaan snel en hebben invloed op de erfgoed- en cultuursector in Zuid-Holland. Om deze ontwikkelingen te duiden, zijn consultatiesessies gehouden met interne en externe netwerken van experts. Hieruit kwamen thema’s naar voren die extra aandacht behoeven, zoals het belang van cultuurlandschap, participatie, digitalisering en immaterieel erfgoed.

Een belangrijk signaal uit deze sessies was ook het belang van de provinciale rol als verbinder. Het gaat daarbij om de ruimtelijke verbinding van erfgoed met grote transities, zoals verduurzaming en woningbouw, maar ook om het verbinden van partners en het maatschappelijk middenveld. Een andere aanbeveling was te zorgen dat de basis op orde blijft en ruimte te maken voor plekken waar mensen en ideeën elkaar vinden. Deze inzichten hebben een plaats gekregen in het beleidsperspectief.

In het kader van de herziening van het omgevingsbeleid hebben we deelgenomen aan de internetconsultatie en het Open Huis. De nadruk van de reacties lag op het belang van het beschermen van landschappen (onder meer kroonjuwelen, wereld-erfgoed en molenbiotopen). Tegelijkertijd werd aangegeven dat erfgoed in het licht van de ruimtelijke transitieopgaven ook ontwikkelingsgericht kan worden ingezet. Daarnaast werd gepleit voor verbinding met de verhalende kant van erfgoed, zoals de erfgoedlijnen. Deze reacties sluiten aan bij de koers van het beleidsperspectief en hebben niet geleid tot grote wijzigingen.

Tot slot was het initiatief van Provinciale Staten van maart 2025 om te spreken over het beleidsveld Erfgoed en Cultuur een belangrijke inspiratiebron. De aangenomen moties, met thema’s als duurzaamheid, inclusiviteit, samenhang en afstemming met landelijk beleid, zijn verwerkt in dit perspectief.

We hebben hard gewerkt om een aansprekend en samenhangend beeld te schetsen van onze beleidsvoornemens voor erfgoed en cultuur voor de periode 2025–2030. De evaluatie vindt plaats in 2030. Via de indicatoren in de beleidsmonitor houden we periodiek vinger aan de pols. Daarnaast zetten we kwalitatief onderzoek uit om resultaten in beeld te krijgen. We zorgen dat de erfgoedmonitor en de monitor erfgoedlijnen tijdig gereed zijn voor de evaluatie. Ook maken we afspraken over de evaluatie van de prestaties van de boekjaarinstellingen. Op deze manier zijn we goed voorbereid om verantwoording over de resultaten af te leggen.

Inhoudsopgave

Erfgoed en cultuur van belang	6
Ontwikkelingen en kansen voor erfgoed en cultuur	12
Druk op de ruimte	12
De mens centraal	13
Toekomstbestendigheid	14
Hoofdpijnen voor beleid	15
1. Basis op orde	17
1.1 Ruimte beschermd	17
1.2 Archeologie beschermen en bewaren	19
1.3 Grip op ontwikkelingen UNESCO werelderfgoed	21
1.4 Rijksmonumenten in goede staat	24
1.5 Cultuur voor iedereen	28
1.6 Ondersteunen openbare bibliotheken	30
2. Erfgoed en cultuur toekomstbestendig	34
2.1 Erfgoed inspireert	34
2.2 Een duurzame toekomst voor erfgoed en cultuurlandschap	38
2.3 Digitaal ontsloten	39
2.4 Toekomstbestendige cultuur	41
3. Erfgoed en cultuur verbinden	42
3.1 Verbinding door erfgoed: erfgoedlijnen	42
3.2 Publieksbereik en publieksparticipatie archeologie	46
3.3 Immaterieel erfgoed en streekgeschiedenis	47
3.4 Cultuur verbindt Zuid-Holland	48
3.5 Verbinding beleidsambities	49
3.6 Intern cultuur- en erfgoedbeleid	53
Financiën	54
Samenvatting	56

Erfgoed en cultuur van belang

Dit beleidsperspectief gaat over erfgoed en cultuur. Twee brede domeinen met een onmisbare rol in onze samenleving. Ze zijn bovendien nauw met elkaar verbonden.

Erfgoed is wat ons wortels geeft

Erfgoed omvat alles wat uit het verleden is overgebleven, wat we kunnen zien, ervaren en doorgeven aan toekomstige generaties. Wij hanteren een brede definitie: erfgoed is overal. Zichtbaar als een draaiende molen of een karakteristiek cultuurlandschap, verborgen onder de grond als archeologische vondst, of achter gesloten deuren als kerkinterieur, collectie of archief. Het kan tastbaar en fysiek zijn (materieel erfgoed), maar ook voortleven in gewoonten, tradities en ambachten (immaterieel erfgoed).

Erfgoed geeft kleur en betekenis aan onze leefomgeving. Het vertelt wie we zijn en waar we vandaan komen. Elke generatie laat sporen achter, die we kunnen beleven, waarderen en bewaren. Die beleefbaarheid maakt erfgoed tot plekken waar mensen graag zijn, recreëren en zich mee verbonden voelen. Het verbindt generaties met elkaar en vormt daarmee ook een brug naar cultuur.

Cultuur is wat ons bindt

Cultuur en bibliotheken zijn verbindende factoren in onze samenleving en leefomgeving. Cultuur is van en voor iedereen. Het is overal en kan allerlei verschijningsvormen hebben. Van eten, musea tot

popcultuur. Cultuur biedt ruimte voor expressie, ontwikkeling en ontmoeting. Het stimuleert talent en creativiteit, bevordert gezondheid en veerkracht, en versterkt de identiteit van mensen en gemeenschappen.

Bibliotheken zijn een laagdrempelige plek voor ontwikkeling en ontmoeting, onder meer door het bevorderen van leesplezier en het terugdringen van laaggeletterdheid. Daarmee leveren ze een onmisbare bijdrage aan persoonlijke groei en maatschappelijke participatie.

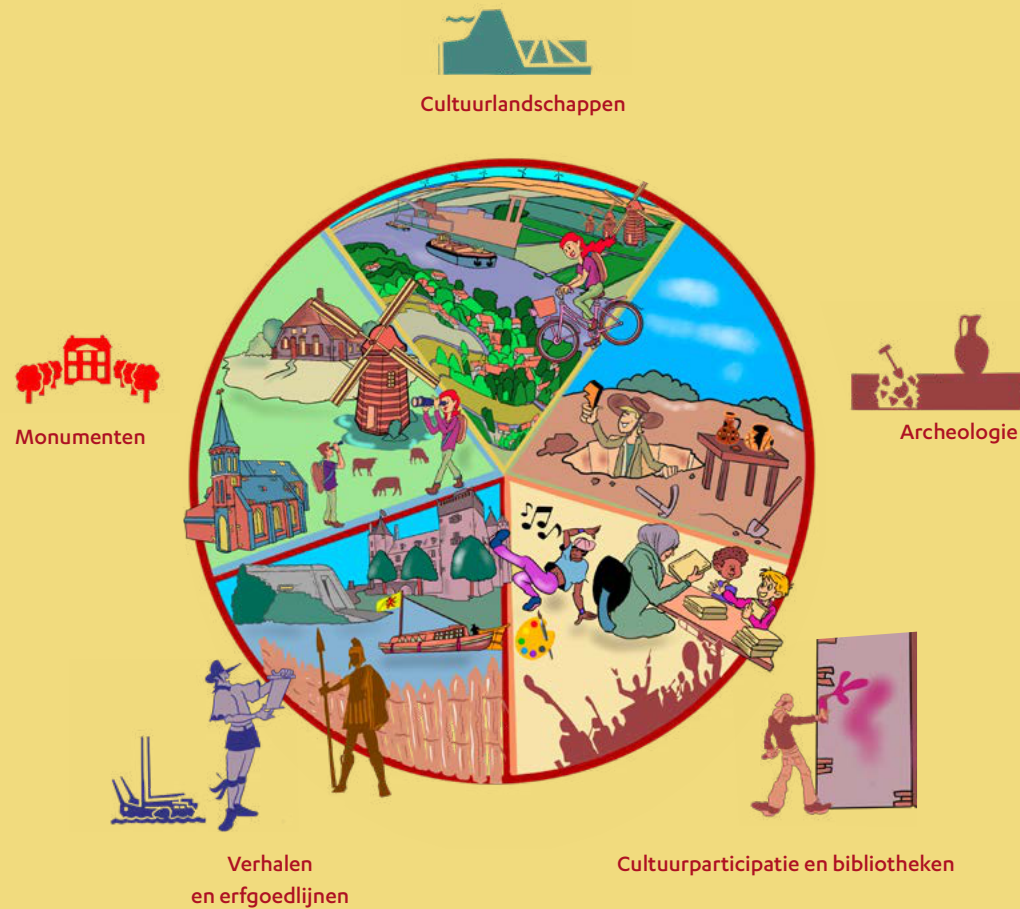

Bibliotheek, Probiblio

Schijf van vijf voor erfgoed en cultuur

De schijf van vijf bevat de onderwerpen die in dit beleidsperspectief aan bod komen: cultuurlandschappen, archeologie, cultuurparticipatie & bibliotheken, verhalen & erfgoedlijnen en

monumenten. Deze 5 elementen dragen ook bij aan het welzijn en de gezondheid van onze inwoners. De schijf is geïnspireerd door de schijf van het Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE).

De rol van de provincie

De provincie is dé verbinder als het gaat om erfgoed en cultuur. Op basis van wettelijke grondslagen geven we daar op verschillende manieren invulling aan: als subsidieverlener, bevoegd gezag, partner of opdrachtgever. We ondersteunen gemeenten, monumenteigenaren en erfgoedgemeenschappen en zorgen voor goede randvoorwaarden en condities.

Zo verstrekken we bijvoorbeeld subsidies voor het restaureren van rijksmonumenten en ondersteunen we gemeenten, scholen, culturele instellingen, verenigingen en makers via de Basisvoorziening Cultuurparticipatie. Ook participeren we in grote ruimtelijke opgaven, zoals de Nederlandse Limessamenwerking, en organiseren we de erfgoedtafels binnen onze erfgoedlijnen. We nemen initiatief, ondersteunen en bouwen bruggen.

Onze inzet is niet vrijblijvend. We hebben een toezichthoudende taak op gemeenten voor monumentenzorg en archeologie. Via het Provinciaal Steunpunt Cultureel Erfgoed helpen we gemeenten proactief. Indien nodig spreken we hen hierop aan in onze interbestuurlijke toezichtrol (IBT). Vanaf 2026 hebben we ook een toezichthoudende taak op het bibliotheekwerk.

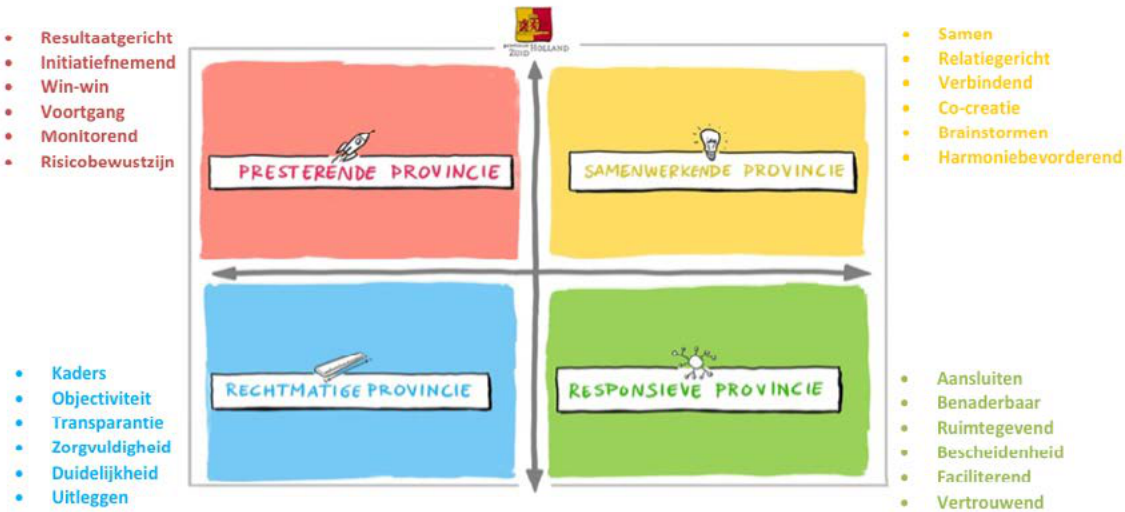
We maken gebruik van verschillende vormen van overheidssturing, zoals beschreven in het NSOB-kwadrantenmodel. Dit model onderscheidt vier rollen: responsief, samenwerkend, presterend en rechtmatig. Afhankelijk van de opgave kiezen wij de passende rol, vaak in combinatie. Zo sturen we

rechtmatig via regelgeving, zoals via de Omgevingsverordening, werken we samen met partners in erfgoedlijnen of cultuurspreiding, en faciliteren we erfgoedgemeenschappen in hun initiatieven. Bovenal zijn we verbinder: tussen oud en jong, beleid en praktijk, overheden en inwoners.

Cultuur en erfgoed zijn belangrijk!

- Existentieel, voor de identiteit van mensen, groepen en regio's. Deelname aan cultuur en erfgoed helpt om langer gezond te blijven;
- Economisch, als belangrijk element van het woon- en vestigingsklimaat en voor innovatie;
- Esthetisch, als bron van schoonheid, verwondering, ontdekking en inspiratie;
- Ethisch, als erfenis van de generaties vóór ons en als dat wat wij doorgeven aan toekomstige generaties. We maken iedere dag het erfgoed van de toekomst. Je weet pas waar je naar toe moet, als je weet waar je vandaan komt;
- Ecologisch, als integraal onderdeel van onze leefomgeving, met een positieve uitstraling naar deze omgeving.

Vrij naar Theo Spek (Rijksuniversiteit Groningen)

Figuur: verschillende rollen van de overheid in het "kwadrantenmodel" gevat (NSOB, Bourgon)

Onze grondslagen

Wetten

- *Erfgoedwet*: geeft duiding aan cultureel erfgoed en de zorg voor cultuurgoederen in overheidsbezit (zoals monumenten en archeologie). Ook de provinciale taken zijn opgenomen zoals beheer van het archeologisch depot en het eigendom van archeologische vondsten in gemeenten zonder eigen depot.
- *Omgevingswet*: hierin zijn 26 wetten gebundeld en enkele hieronder genoemde verdragen over fysieke leefomgeving geoperationaliseerd. De ruimtelijke omgang met cultureel erfgoed is hierin geregeld. Wij geven hier invulling aan via onze Omgevingsvisie en Omgevingsverordening. Unesco Werelderfgoed is opgenomen in het besluit kwaliteit leefomgeving (BKL) als onderdeel van de Omgevingswet.
- *Wso* (Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen): legt wettelijke taken en verantwoordelijkheden vast van bibliotheken en overheden. De provincie heeft taken voor innovaties, interbibliothecair leenverkeer en netwerkondersteuning. Vanaf 2026 wordt dit uitgebreid met een zorgplicht voor de provinciale ondersteuningsinstelling.

Interbestuurlijke verhoudingen

Op basis van het Algemeen kader interbestuurlijke verhoudingen cultuur (OCW, IPO, VNG, 2012) hebben we de volgende taken:

- Restauratie van rijksmonumenten (sinds 2012).
- Ondersteuning van gemeenten op het gebied van monumentenzorg en archeologie via het Provinciaal Steunpunt.
- Instandhouding van de Basisvoorziening Cultuurparticipatie, gericht op bovenlokale cultuurdeelname.
- Toezicht op het gemeentelijk bibliotheek- en erfgoedbeleid.

Verdragen

- *Verdrag van Granada*: verplicht tot bescherming van cultureel erfgoed via integraal beleid.
- *Europees Landschapsverdrag*: erkent landschap als essentieel onderdeel van de leefomgeving.
- *Werelderfgoedverdrag*: verplicht tot behoud van de uitzonderlijke universele waarde van werelderfgoed.
- *Verdrag van Malta*: richt zich op bescherming van archeologisch erfgoed in de bodem.
- *Verdrag van Faro*: stelt de mens en samenleving centraal in de omgang met erfgoed (ondertekend in 2024).

Convenanten / bestuurlijke afspraken

- *Cultuurconvenant Zuid-Holland 2025–2028*: afstemming van beleid tussen Rijk, provincie en gemeenten, met focus op toegankelijkheid van cultuur en erfgoed.
- *Bestuurlijke afspraken Cultuurbeoefening 2025–2028*: inzet op een sterk ecosysteem waarin iedereen cultuur kan beoefenen.
- *Bibliotheekconvenant 2024–2027*: afspraken over de rol van bibliotheken in geletterdheid, participatie en een leven lang leren.
- *Bestuurlijke afspraken restauratie rijksmonumenten en het ruimtelijk beleid voor erfgoed*: afspraken tussen Rijk, provincie en gemeenten over onder andere de restauratieopgave rijksmonumenten (herziening in 2025).
- *Bestuurlijke afspraken over de provinciale steunfunctie monumentenzorg en archeologie (sinds 2009)*: steunpunten bieden ondersteuning aan gemeenten, zorgen voor afstemming van partijen en richten zich op deskundigheidsbevordering.

Ontwikkelingen en kansen voor erfgoed en cultuur

Erfgoed en cultuur staan midden in de samenleving. Maatschappelijke ontwikkelingen en trends hebben invloed op deze domeinen én op de rol die de provincie Zuid-Holland hierin vervult. Dit hoofdstuk biedt een overzicht van de belangrijkste ontwikkelingen, die ons beleid mede richting geven. Ze onderstrepen de urgentie om erfgoed en cultuur nadrukkelijker en steviger op de kaart te zetten.

Druk op de ruimte

Integrale aanpak

Zuid-Holland staat voor grote ruimtelijke transities. De woningbouwopgave, landbouwtransitie, klimaatadaptatie en energietransitie vragen allemaal ruimte. Deze ontwikkelingen hebben invloed op cultuurlandschappen, archeologie, het tastbare en

niet-tastbare erfgoed én op de beschikbare ruimte voor cultuurbeoefening. Daarom is een integrale aanpak nodig, waarin erfgoed en cultuur niet los worden gezien van andere ruimtelijke opgaven, maar als volwaardige en betekenisvolle elementen worden meegenomen in gebiedsontwikkeling.

Kansen voor erfgoedwaarden

In zowel stedelijke als landelijke gebieden lopen erfgoedwaarden regelmatig tegen grenzen aan. Verdichting in steden kan bijvoorbeeld leiden tot het verdwijnen van stedenbouwkundige kenmerken of ontmoetingsplekken met cultuurhistorische waarde. In het buitengebied raken woningbouw, bedrijventerreinen en infrastructuur al snel aan de kwaliteit van het landschap en aan historische structuren. Ook natuurdoelstellingen en cultuurhistorisch behoud zijn niet altijd in lijn. Juist op die plekken waar spanningen ontstaan, liggen ook kansen: erfgoed kan dan dienen als ruimtelijk ankerpunt of inspiratiebron voor ontwikkeling.

Zonnepark in kroonjuweel Schurvelingen

Graffiti op bouwschutting

De mens centraal

Een groeiende en diverse bevolking

Met ruim 3,8 miljoen inwoners is Zuid-Holland de grootste provincie van Nederland. De bevolking blijft groeien, vooral door migratie. Tegelijkertijd vergrijsd de samenleving en wonen ouderen langer zelfstandig. De bevolkingssamenstelling wordt diverser. Het is belangrijk dat erfgoed- en cultuurbeleid hierop aansluit, met aandacht voor alle generaties en voor de volledige diversiteit van onze inwoners.

Brede welvaart

In delen van Zuid-Holland is de brede welvaart relatief laag. Sociaal-economische verschillen zijn zichtbaar en nemen toe. De provincie kent het hoogste percentage kinderen met een onderwijsachterstand (18,5%), en ook werkloosheid en mentale gezondheidsproblemen zijn op sommige plekken groter dan het landelijk gemiddelde. Erfgoed en cultuur kunnen hier een positieve bijdrage aan leveren, bijvoorbeeld via gezondheid, verbondenheid, participatie en leefbaarheid.

Gelijke toegang en kansen

De toegang tot cultuurvoorzieningen verschilt sterk tussen stedelijke en landelijke gebieden. In kleinere gemeenten is het aanbod beperkter. Dit vergroot de kansenongelijkheid, met name voor jongeren. Ook qua deelname bestaan verschillen: ouderen en

theoretisch opgeleiden nemen vaker deel aan cultuur dan jongeren of praktisch geschoolden. Een inclusiever aanbod – ook gericht op mensen met een migratieachtergrond en moeilijk bereikbare groepen – is nodig.

Nieuwe vormen van cultuurbeoefening

Cultuur verandert. De grenzen tussen cultuur- en erfgoedbeoefening vervagen. Jongeren kiezen steeds vaker voor informele cultuurvormen zoals urban arts, hiphop en digitale platforms. Tegelijkertijd hebben traditionele culturele verenigingen het soms moeilijk, onder meer door een tekort aan vrijwilligers. Deze veranderingen vragen om andere vormen van ondersteuning en een flexibelere aanpak, waarbij ook het sociale domein nadrukkelijker in beeld komt.

Participatie en de Faro-gedachte

Een belangrijke ontwikkeling in het erfgoedveld is de verschuiving naar participatie, geïnspireerd op het Verdrag van Faro. Dit verdrag legt de nadruk op de betekenis van erfgoed voor mensen en gemeenschappen, en op hun recht om hierin te participeren. Het sluit aan op bredere trends in de samenleving én op de uitgangspunten van de Omgevingswet. Erfgoed wordt zo steeds meer een gemeenschappelijk goed, waarin betrokkenheid en beleving centraal staan.

Toekomstbestendigheid

Klimaat en verduurzaming

Klimaatverandering heeft ook gevolgen voor erfgoed. Verdroging, bodemdaling, overstromingsgevaar en extreme neerslag vormen risico's voor monumenten, landschappen en archeologische vindplaatsen. Museale collecties zijn kwetsbaar bij extreme weersomstandigheden. Tegelijkertijd brengt de verduurzamingsopgave kansen én uitdagingen met zich mee: monumenten moeten energiezuiniger worden, zonder hun karakter te verliezen.

Herbestemming

Herbestemming van monumenten is belangrijker dan ooit. Leegstand voorkomen en panden een nieuwe, passende functie geven draagt bij aan de levendigheid en toekomstbestendigheid van gebieden. Denk aan hergebruik voor wonen, werken, cultuur of horeca. Vooral religieus, agrarisch en industrieel erfgoed vraagt hier extra aandacht.

Veiligheid

De toenemende internationale spanningen onderstrepen het belang van veiligheid van erfgoed – fysiek én digitaal. Beveiliging van collecties, bescherming tegen cyberdreigingen en fysieke risico's zijn actueler dan ooit.

Digitalisering

Digitalisering biedt kansen voor ontsluiting, zichtbaarheid, betrokkenheid en vergroting van publieksbereik. Denk aan het digitaal toegankelijk maken van collecties, gebruik van sociale media, koppeling van geografische data, inzet van nieuwe digitale onderzoeksmethoden of datagedreven beleid.

Vakmanschap

Om erfgoed te behouden is goed opgeleid personeel onmisbaar. Traditioneel vakmanschap staat echter onder druk. Het overdragen van ambachtelijke kennis en vaardigheden is essentieel voor het duurzaam behoud van erfgoed.

Villa Ockenburgh, Den Haag (herbestemd)

Vakmanschap Cichoreifabriek, Ouddorp

De rol van de provincie verandert

De wet- en regelgeving op het gebied van erfgoed en cultuur ontwikkelt zich voortdurend (zie wettelijke grondslagen op pagina 7). Nieuwe kaders, zoals het Verdrag van Faro, de Omgevingswet en de aanpassing van de Bibliotheekwet, vragen om herbezinning op onze rol. Ook nieuwe bestuurlijke afspraken, bijvoorbeeld over cultuurbeoefening en monumentenzorg, zetten aan tot herijking.

De Raad voor Cultuur signaleerde in 2024 dat het cultuurbestel toe is aan vernieuwing. Ook de taakverdeling tussen Rijk, provincie en gemeente vraagt om herziening. Als provincie willen we erfgoed proactief meenemen in ruimtelijke ontwikkelingen en heldere kaders stellen voor waardevolle gebieden. Tegelijkertijd moeten we flexibel zijn en meebewegen met nieuwe behoeften en functies.

Druk op gemeenten

Gemeenten hebben te maken met financiële druk en complexe opgaven. Erfgoed en cultuur komen hierdoor vaak onder druk te staan. Er zijn zorgen over het behoud van voorzieningen en deskundigheid. Het Rijk speelt hierop in via het programma Erfgoed en Overheid. Ook voor de cultuursector wordt gewerkt aan een toekomstbestendig stelsel met heldere verantwoordelijkheden voor alle overheidslagen.

Hoofdpijnen voor beleid

Op basis van deze ontwikkelingen formuleren we drie centrale beleidslijnen die als rode draad door ons erfgoed- en cultuurbeleid lopen:

- Basis op orde
- Erfgoed en cultuur toekomstbestendig
- Erfgoed en cultuur verbindt

1. Basis op orde

Zichtbare én onzichtbare sporen van het verleden vertellen ons wie we zijn en waar we vandaan komen. Ze geven betekenis aan onze leefomgeving, maken het verleden tastbaar en verbinden het met het heden en de toekomst. Deze erfgoedwaarden zijn waardevol voor alle inwoners van Zuid-Holland. Cultuurbeoefening en toegang tot de bibliotheek versterken bovendien de kansen en het welzijn van mensen: ze dragen bij aan gelijke ontwikkelmogelijkheden, persoonlijke groei en gezondheid.

Om deze waarde te behouden, is een stevige basis essentieel. De wettelijke en beleidsmatige afspraken over onze rollen en verantwoordelijkheden liggen vast in onder andere de Erfgoedwet, de Omgevingswet, de Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen (Wsob), diverse verdragen, convenanten en in ons provinciaal beleid. Alleen met een goed fundament kunnen we erfgoed en cultuur duurzaam beschermen en toegankelijk houden.

1.1 Ruimte beschermd

De waarde van erfgoed komt pas echt tot zijn recht als het in samenhang met de omgeving beleefd kan worden. Het gaat dan niet alleen om afzonderlijke monumenten, maar om ensembles: historische samenstellingen van gebouwen, water, groen en gebruik die samen een verhaal vertellen. Denk aan een landgoed met lanenstelsel, een molen met boezems en kades, of een dorpslint met boerderijen en weilanden. Ook cultuurhistorisch waardevolle landschappen, met hun karakteristieke elementen en patronen, vormen zulke betekenisvolle gehelen, evenals erfgoedlijnen.

Tegelijkertijd verandert het landschap voortdurend. Dat is van alle tijden. Zuid-Holland is mede gevormd door eeuwen van aanpassing aan water, klimaat en ruimtegebruik. Verandering kan pijnlijk zijn, als structuren of waarden verloren gaan, maar ook nieuwe kansen bieden. Voor bewoners en gebruikers,

voor ondernemers en voor de vrijetijdssector. Waar oude en nieuwe kwaliteiten elkaar raken, ontstaat ruimte voor ontwikkeling met behoud van identiteit.

Sommige gebieden en plekken in Zuid-Holland hebben een bijzondere geschiedenis en landschappelijke waarde. De bescherming van erfgoed is dan ook een natuurlijke en logische rol voor de provincie. Dat doen we niet alleen op basis van sectorale wetgeving, maar juist ook vanuit onze rol in de ruimtelijke ordening. Erfgoed, archeologie en cultuurlandschap zijn immers onlosmakelijk verbonden met het bredere ruimtelijk-economische beleid van de provincie.

Onze inzet richt zich op:

- De 13 provinciale kroonjuwelen: gebieden waar we bij ruimtelijke ontwikkelingen inzetten op behoud én versterking van structuren en landschapselementen zoals gebouwen, waterlopen en kades.
- Circa 140 landgoed- en kasteelbiotopen: historische landgoederen waarvan de cultuurhistorische waarden worden meegewogen in ruimtelijke besluitvorming.
- 225 molenbiotopen: zones rond historische windmolens waar zichtlijnen en windvang beschermd worden.
- Archeologische waarden (zie paragraaf 1.2): deze nemen we mee in vergunningverlening en beleidsontwikkeling.
- UNESCO Werelderfgoed: Kinderdijk, de Neder-Germaanse Limes en de Hollandse Waterlinies (zie paragraaf 1.3), met bijbehorende bescherming en beleefbaarheid.

Concreet:

- » We blijven onze waardevolle cultuurhistorische landschappen, biotopen en archeologisch bodemarchief actief beschermen. Dit doen we via het ruimtelijk beleid en de Zuid-Hollandse Omgevingsverordening. Zo zorgen we ervoor dat de basis op orde blijft.
- » We ondersteunen gemeenten met heldere kaders en praktische handreikingen, bijvoorbeeld voor de omgang met kroonjuwelen. Deze bieden bescherming aan het landschap, maar geven tegelijkertijd ruimte aan passende, nieuwe ontwikkelingen.

Historische molens

Zuid-Holland telt circa 225 historische windmolens. Deze molens zijn niet alleen beeldbepalend voor het landschap, maar ook iconen van ons cultureel erfgoed. Ze vertellen het verhaal van de strijd tegen het water en de rol van menselijk vernuft in landwinning en waterbeheersing – thema's die de identiteit van Zuid-Holland diepgaand hebben gevormd.

In het provinciaal erfgoedbeleid nemen molens een bijzondere plaats in. Alle aspecten komen hierin samen: de zorg voor restauratie en groot onderhoud, het draaivaardig houden van de molens, en de bescherming van hun zichtlijnen en windvang. Het behoud van de molenbiotopen is hierbij essentieel, zodat de functionele en landschappelijke betekenis van de molens ook voor toekomstige generaties zichtbaar en beleefbaar blijft.

Kroonjuwelen

De Zuid-Hollandse kroonjuwelen zijn unieke en gave erfgoedensembles, verspreid over de hele provincie. Het zijn landschappen die een uitzonderlijke cultuurhistorische waarde hebben en in hoge mate bijdragen aan de identiteit van hun omgeving.

Ons beleid is gericht op het behouden én versterken van deze ensembles. Dat doen we door hun

cultuurhistorische betekenis centraal te stellen en tegelijk oog te houden voor de ruimtelijke kwaliteit en leefbaarheid. Binnen deze gebieden zoeken we naar een balans tussen bescherming en ontwikkeling. Nieuwe ingrepen zijn mogelijk, mits deze bijdragen aan de instandhouding of verbetering van de erfgoedwaarde en landschappelijke samenhang.

Landgoed- en kasteelbiotopen

De historische landgoederen en kasteelterreinen in Zuid-Holland zijn van grote betekenis, zowel cultuurhistorisch als landschappelijk. Met hun groene, statige uitstraling vormen zij waardevolle rustpunten in een overwegend stedelijke omgeving. Ze zijn plekken van historie, maar ook van stilte en ruimte.

Onze bescherming strekt zich uit tot de gehele biotoop: niet alleen het monumentale gebouw of het kasteelrestant zelf, maar ook de omliggende parken, zichtlijnen, panorama's en karakteristieke beplanting. Die integraliteit maakt deze locaties bijzonder.

Ontwikkeling binnen deze biotopen is niet uitgesloten, maar is wel gebonden aan duidelijke voorwaarden. Bebouwing of andere ingrepen zijn slechts toegestaan wanneer zij aantoonbaar bijdragen aan het behoud of de versterking van de historische waarde van het gebied.

1.2 Archeologie beschermen en bewaren

Onze archeologie vertelt het verhaal van de geschiedenis onder onze voeten. We beschermen dit om het door te kunnen geven aan volgende generaties. Immers: elke generatie stelt vanuit een eigen perspectief vragen aan het verleden en beschikt over nieuwe onderzoeksmethoden. Uitgangspunt is dat we het archeologisch bodemarchief waar mogelijk bewaren waar het thuishoort: in de bodem, op de originele vindplaats (*in situ*). Bij ruimtelijke plannen moet daarom rekening worden gehouden met archeologisch erfgoed. Is dit door onvermijdelijke ingrepen, zoals de aanleg van wegen of woonwijken, niet mogelijk, dan dragen we zorg voor een goede opgraving. Dit heet behoud *ex situ*.

In het provinciaal archeologisch depot voor bodemvondsten bewaren we archeologische vondsten uit opgravingen, samen met de bijbehorende documentatie. Het depot registreert, beheert en ontsluit deze vondsten. De gedocumenteerde gegevens vormen, samen met de objecten, een belangrijke bron van informatie voor onderzoekers.

Door actief samen te werken met wetenschappers, onze collectie beschikbaar te stellen voor onderzoek en verbindingen aan te gaan met musea, amateurarcheologen en kunstenaars, kunnen we het verleden beter ontsluiten en verbinden met de verhalen van onze partners. Om goed te kunnen bepalen wat we moeten bewaren en hoe, wordt het depotbeleid geactualiseerd. Daarbij houden we rekening met landelijke ontwikkelingen rondom het selectiebeleid. Ook digitaliseren we de bijbehorende documentatie.

De grenzen van het huidige provinciaal archeologisch depot in Alphen aan den Rijn zijn bereikt, zowel qua klimatologische omstandigheden als capaciteit. Het huurcontract loopt bovendien af. Daarom is in 2025 op korte termijn een tweede loods in gebruik genomen. Voor de langere termijn wordt actief gezocht naar een alternatieve locatie die voldoet aan de eisen van de Erfgoedwet en voldoende ruimte biedt. We bereiden ons voor op een verhuizing.

De Provinciale Onderzoeksagenda Archeologie is een leidraad bij archeologisch onderzoek. De agenda geeft een overzicht van de huidige stand van kennis en van de thema's en onderzoeksvragen die voor de provincie prioriteit hebben. Ze ondersteunt en faciliteert gemeenten en onderzoekers bij het

Archeologie

Zuid-Holland heeft een bijzondere archeologische rijkdom, dankzij de gelaagde en natte bodem die organisch materiaal zoals hout, leer en textiel goed conserveert. Deze schat aan informatie over ons verleden moeten we met zorg behandelen. Als provincie hebben wij de wettelijke taak om zorgvuldig om te gaan met ons bodemarchief en dit te beschermen voor toekomstige generaties.

bepalen van relevante archeologische opgaven. We actualiseren de agenda op onderdelen, in overleg met onze partners, en leggen daarbij een verbinding met de Zuid-Hollandse biografie.

Ontwikkelingen in klimaat en energietransitie maken het archeologisch erfgoed kwetsbaar. We nemen daarom deel aan onderzoek naar de gevolgen hiervan. Zo is onder andere maritiem archeologisch erfgoed, dat voorheen relatief onaangetast op de bodem van zee, rivieren en binnenwateren lag, nu onderwerp van onderzoek. We ontwikkelen aan de hand van de onderzoekstafels beleid voor ons kwetsbare archeologische erfgoed. Bij deze opgave gaan we actief samenwerken met Rijk, gemeenten en andere provincies.

Concreet:

- » We geven advies op ruimtelijke plannen van gemeenten (planadvisering) en op gemeentegrens overstijgende projecten met betrekking tot archeologie (strategische advisering). Bij dergelijke projecten hebben wij een coördinerende rol om het archeologisch onderzoek in de verschillende gemeenten op elkaar af te stemmen.
- » We actualiseren het bestand van archeologische terreinen van provinciaal belang, samen met gemeenten en andere partners in de archeologie, en voorzien deze van meer context.
- » We bereiden ons voor op een verhuizing naar een provinciaal archeologisch depot dat voldoet aan de gestelde eisen.
- » We actualiseren het depotbeleid en de Provinciale Onderzoeksagenda Archeologie.
- » We gaan met de onderzoekstafels beleid ontwikkelen voor ons kwetsbare archeologische erfgoed. Hierbij gaan we actief samenwerken met het Rijk, gemeenten en andere provincies.

Het Provinciaal Archeologisch depot voor Bodemvondsten. Floris Scheplitz / Erfgoedhuis Zuid-Holland

Opraving Romeinse weg, Rijnlandroute, Valkenburg (Weerdkampen)

Gebruik van de opgegraven houten palen Romeinse weg

Een voorbeeld van de veelzijdige omgang met archeologische vondsten is de Romeinse weg bij Valkenburg (Weerdkampen). De opgegraven houten palen zijn op uiteenlopende manieren benut:

- Ongeveer 40 palen zijn geschonken aan het Rijksmuseum van Oudheden voor een toekomstige tentoonstelling.
- Nog eens 40 palen zijn overgedragen aan de Erfgoedlijn Limes, zichtbaar op locaties zoals het Archeon en het Torenmuseum.
- Veertien palen, waaronder vier met inscriptie, zijn geconserveerd en opgeslagen in het archeologisch depot.
- Tien palen zijn afgestaan aan de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en de Rijksuniversiteit Groningen voor wetenschappelijk onderzoek naar houtdegradatie.
- Ongeveer 250 palen zijn industrieel gedroogd; van de beste kwaliteit zijn circa 120 bestemd voor een toekomstig kunstwerk.
- In het informatiecentrum van de RijnlandRoute zijn enkele palen en andere vondsten tentoongesteld.
- Zo'n 20 palen zijn verwerkt tot kunstobjecten, onder meer getoond tijdens de Salone del Mobile in Milaan.
- Twee inscriptiepalen zijn permanent te bezichtigen in het provinciehuis, bij de Statenzaal.

1.3 Grip op ontwikkelingen UNESCO werelderfgoed

Zuid-Holland is uniek: het is de enige Nederlandse provincie met maar liefst vier UNESCO Werelderfgoederen. Het gaat om het molencomplex van Kinderdijk, de Neder-Germaanse Limes, de Van Nellefabriek en een deel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Deze erfgoederen hebben een uitzonderlijke universele waarde en verdienen zorgvuldige bescherming. Tot nu toe richtten we ons vooral op het behoud van dit erfgoed, maar de UNESCO-status vraagt méér. Naast bescherming zijn ook beleving, communicatie en educatie belangrijke pijlers. Als provincie nemen we die verantwoordelijkheid serieus.

We zetten in op zowel de bescherming als het beleefbaar maken van het werelderfgoed waar we direct bij betrokken zijn. Voor de Neder-Germaanse Limes zijn we actief als siteholder en voor het molencomplex Kinderdijk nemen we deel aan de samenwerkingsovereenkomst. Voor beide wereld-erfgoederen werken we aan een sterkere profilering

en grotere bekendheid. Dat doen we bijvoorbeeld via de Nederlandse Limessamenwerking en het Bestuurlijk Platform Kinderdijk. Voor de Hollandse Waterlinies is onze rol beperkter, maar we volgen de ontwikkelingen in afstemming met andere betrokken provincies. De bescherming van de Van Nellefabriek is primair een verantwoordelijkheid van de gemeente Rotterdam.

Concreet:

- » We beschermen het werelderfgoed via onze Zuid-Hollandse Omgevingsverordening. Bij grotere ruimtelijke ontwikkelingen gebruiken we een Heritage Impact Assessment (HIA) om mogelijke effecten op het erfgoed goed te kunnen beoordelen.
- » Voor werelderfgoed Kinderdijk onderzoeken we of de huidige beschermingsstatus volstaat, of dat aanvullende maatregelen nodig zijn.
- » Via de Nederlandse Limessamenwerking en het Bestuurlijk Platform Kinderdijk werken we aan een betere bezoekerservaring, grotere bekendheid en versterkte publieksfuncties in het gebied.

Limes

Sinds 2021 zijn we, samen met de provincies Utrecht en Gelderland, siteholder van het UNESCO Werelderfgoed Neder-Germaanse Limes. De samenwerking tussen de drie provincies is geregeld via een centrumregeling op grond van de Wet gemeenschappelijke regelingen (Wgr), met Utrecht als centrumprovincie. Samen zijn we verantwoordelijk voor:

- De afstemming en coördinatie van het werelderfgoedbeheer;
- De ruimtelijke bescherming van het werelderfgoedgebied;
- De uitvoering van het managementplan;
- En het voldoen aan de rapportageverplichtingen richting UNESCO.

Kinderdijk

Het molencomplex van Kinderdijk is sinds 1997 werelderfgoed. De Stichting Werelderfgoed Kinderdijk (SWEK) is de formele siteholder. Om de instandhouding van het gebied in goede banen te leiden, is samenwerking tussen alle betrokken partijen essentieel. Daarom ondertekende de provincie in 2023 de Samenwerkingsovereenkomst (SOK) Werelderfgoed Kinderdijk. Daarmee is een steviger basis gelegd voor gezamenlijke inzet op onder meer:

- Het opvangen van de groeiende bezoekersstroom;
- Het herinrichten van de entreezone;
- Het waarborgen van de leefbaarheid in het dorp Kinderdijk;
- En het behouden van natuurwaarden en het goed regelen van de waterhuishouding.

Deze opgaven pakken we aan binnen de context van de cultuurhistorische waarde van het gebied.

1.4 Rijksmonumenten in goede staat

Rijksmonumenten zijn tastbare getuigen van onze geschiedenis. Ze vertellen verhalen van vroeger en verrijken onze landschappen en steden met hun karakteristieke uitstraling. De provincie stimuleert eigenaren om deze monumenten in goede staat te houden of te brengen. Samen met het Rijk streven we ernaar dat maximaal 10% van de rijksmonumenten een restauratieachterstand heeft.

Erfgoedmonitor

Met circa 9.000 rijksmonumenten behoort Zuid-Holland tot de erfgoedrijke provincies van Nederland. De Erfgoedmonitor, waarmee we sinds 2016 de staat van niet-woonhuisrijksmonumenten volgen, laat zien dat we voortgang boeken. Waar in 2016 nog 15,4% van deze monumenten in matige tot slechte staat verkeerde, is dit percentage in 2025 teruggebracht tot 12,6%.

Tegelijkertijd vraagt het behoud van deze monumenten blijvende aandacht. Vooral voor agrarische gebouwen, industrie- en handelsgebouwen, religieuze gebouwen en kleine objecten is extra inzet nodig. Ook leegstand blijft een aandachtspunt. Sinds 2016 ligt het percentage leegstand vrij stabiel rond de 5%, met een lichte stijging. Alleen meetbare leegstand is hierbij meegeteld. In vergelijking met het landelijke gemiddelde is de leegstand in Zuid-Holland iets hoger.

Op basis van de Erfgoedmonitor bepalen we waar de grootste opgaven liggen. Daarom richten we ons extra op een aantal specifieke categorieën:

- *Religieus erfgoed*
Door voortgaande ontkerkelijking komen steeds meer kerkgebouwen en hun interieurs onder druk te staan. Kerkenvisies bieden inzicht per gemeente, maar de volgende stap is zicht krijgen op de gebouwen met bijzondere interieurs en ruimtelijke ensembles die het meest bedreigd worden. In overleg met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), Museum

Industrieel erfgoed, Historische havenkraan, Noordkade. Hendrik Ido Ambacht.

- Catharijneconvent en religieuze instellingen zoeken we naar passende bescherming. Een her- of nevenbestemming kan daarbij perspectief bieden, bijvoorbeeld via leerlijnen zoals in andere provincies.
- *Agrarisch erfgoed*
We zetten de ondersteuning van eigenaren van agrarisch erfgoed voort. Zij kunnen subsidie aanvragen voor groot onderhoud aan het dak van hun monument. Daarnaast onderhouden we via het Erfgoedhuis een actief netwerk van eigenaren en stakeholders, onder meer door de jaarlijkse bijeenkomst Boerenbont.
- *Kleine rijksmonumenten*
In het Zuid-Hollandse landschap vinden we talloze kleine monumenten, zoals fonteinen, gevelstenen en standbeelden. Deze vertellen het verhaal van de plek en de provincie, maar staan vaak onder druk door ontbrekend economisch nut of onduidelijk eigenaarschap. We passen onze subsidieregeling aan om juist deze categorie te ondersteunen.
- *Industrieel erfgoed*
Ook voor industrieel erfgoed is de restauratiebehoefte relatief groot. Via de erfgoedlijn Maritieme Industrie geven we dit type erfgoed extra aandacht en ondersteuning.

Klein erfgoed, standbeeld bij Landgoed Keukenhof in Lisse

Wederopbouw en Post '65

Erfgoed uit de wederopbouwperiode en de tijd daarna (Post '65) wordt bedreigd door sloop of herontwikkeling. Deze gebouwen zijn nog niet altijd beschermd, maar vertegenwoordigen wel cultuurhistorische waarde. Bond Heemschut waarschuwt hiervoor. Ook religieus erfgoed van migrantenkerken valt binnen deze categorie. Gemeenten als Zoetermeer en Rotterdam hebben inmiddels geïnventariseerd en voeren actief beleid. Kleinere gemeenten lopen hierin vaak achter. Daarom zoeken we samen met de RCE en kleinere en/of *new town*-gemeenten naar passende ondersteuning om dit erfgoed te behouden.

Historische molens

Molens zijn iconen van het Zuid-Hollandse landschap. We blijven ons inzetten voor hun instandhouding, onder andere met subsidies voor onderhoud en restauratie. Ook zorgen we ervoor dat molens kunnen blijven draaien. Met draaipremies stimuleren we dat molens regelmatig in werking zijn. Stilstand leidt immers tot achteruitgang, zowel technisch als cultureel.

Grote restauratieopgaven

In Zuid-Holland zijn 20 tot 40 monumenten met een zeer omvangrijke restauratieopgave, ook wel “*Kanjers*” genoemd. Voorbeelden zijn de Rivièrahal in Diergaarde Blijdorp en de Meelfabriek in Leiden. Vaak worden deze restauraties in fases aangepakt, wat druk legt op de provinciale middelen en de administratieve

capaciteit van zowel eigenaren als de provincie. Wij richten onze inzet primair op middelgrote restauraties, omdat we daar het verschil kunnen maken. Voor de restauratie van monumenten met een grote restauratieopgave ontwikkelt het Rijk een landelijke regeling

Herbestemming en vakmanschap

Leegstand vergroot de kans op verval. Daarom zetten we in op herbestemming. De Aanjager Herbestemming ondersteunt eigenaren bij complexe opgaven en fungeert als adviseur, verbinder en gids. Daarnaast kunnen gemeenten bij langdurige leegstand of verwaarlozing terugvallen op onze subsidieregeling voor bestuursdwang.

De specifieke subsidieregeling voor toegankelijkheids- en duurzaamheidsmaatregelen bij herbestemming bouwen we in 2025 af. Deze verschuift naar het instrument van Erfgoeddeals (zie paragraaf 2.1), dat zich richt op de impact van grote transities op het cultuurlandschap.

We stimuleren vakmanschap in de restauratiesector met een jaarlijkse subsidie aan Restauratie Opleidingsprojecten (ROP). Ook brengen we ambachtelijke werkplaatsen in kaart en verbinden die met opleidingen. Daarmee maken we ook de link met erfgoedparticipatie en immaterieel erfgoed. Het molenaarsambacht is daarvan een mooi voorbeeld: het is essentieel voor draaiende molens en erkend door UNESCO als immaterieel erfgoed.

Niet-rijksmonumenten

Voor niet-rijksmonumenten kunnen eigenaren terecht bij het Cultuurfonds voor Monumenten Zuid-Holland. Hier kunnen zij subsidie aanvragen voor restauratie, herbestemming en verduurzaming. In 2025 heeft de provincie dit fonds eenmalig aangevuld met extra middelen.

Erfgoedhuis Zuid-Holland

Het Erfgoedhuis Zuid-Holland is onze provinciale ondersteuningsinstelling voor erfgoed. Het ondersteunt erfgoedinstanties, gemeenten, vrijwilligers, scholen en inwoners bij het behouden, benutten en beleven van erfgoed. Het Erfgoedhuis deelt kennis, verbindt netwerken en vertelt het verhaal van Zuid-Holland via onder meer [geschiedenisvanzuidholland.nl](https://www.geschiedenisvanzuidholland.nl) en de [Canon van Zuid-Holland - Canon van Nederland](https://www.canonvanzuidholland.nl).

Het Provinciaal Steunpunt Cultureel Erfgoed maakt onderdeel uit van het Erfgoedhuis. Via dit steunpunt ondersteunen we gemeenten bij het uitvoeren van hun wettelijke erfgoed- en archeologietaken, met name via deskundigheidsbevordering. Als gemeenten hun taken niet uitvoeren, oefenen wij onze toezichtrol uit.

Ook Monumentenwacht Zuid-Holland maakt deel uit van het Erfgoedhuis. Deze organisatie voert bouwkundige inspecties uit, begeleidt restauraties en geeft advies over onderhoud, vergunningen en verduurzaming. Wij benutten hun expertise bij de beoordeling van restauratiesubsidies en voor duurzaamheidsadvies.

Concreet:

- » We verlenen subsidies voor de restauratie van rijksmonumenten en het onderhoud van molens.
- » We zetten gericht in op categorieën met de grootste opgave: religieus, industrieel, agrarisch en klein erfgoed.
- » De subsidieregeling richt zich primair op middelgrote restauraties.
- » We zoeken met partners naar vervolgstappen op de kerkenvisies.
- » Samen met de RCE en kleinere gemeenten ontwikkelen we ondersteuning voor wederopbouw- en Post '65-erfgoed.
- » De Aanjager Herbestemming biedt maatwerk bij complexe opgaven.
- » De subsidieregeling voor toegankelijkheids- en duurzaamheidsmaatregelen bouwen we af in 2025. Toegankelijkheid wordt opgenomen in de algemene restauratieregeling; duurzaamheid valt onder het bredere beleid (zie paragraaf 2.2).
- » Gemeenten kunnen bij bestuursdwang gebruikmaken van een provinciale subsidieregeling.
- » We stimuleren vakmanschap in de restauratiesector.
- » We voeren het Interbestuurlijk Toezicht (IBT) op erfgoed verder uit.
- » Erfgoedhuis Zuid-Holland ontvangt jaarlijks een boekjaarsubsidie.
- » We voeren de Erfgoedmonitor uit ter voorbereiding op de evaluatie in 2030.

Inspectie door Monumentenwacht.
Floris Scheplitz / Erfgoedhuis Zuid-Holland

1.5 Cultuur voor iedereen

Cultuur verrijkt het leven van mensen en versterkt de samenleving als geheel. Daarom zetten wij ons actief in voor een breed en toegankelijk cultuuraanbod voor alle inwoners van Zuid-Holland. Dat doen we onder meer door de provinciale Basisvoorziening Cultuurparticipatie Zuid-Holland te ondersteunen.

Deze Basisvoorziening vervult een tweedelijns-functie: zij adviseert en begeleidt gemeenten, scholen, culturele instellingen, verenigingen en makers bij hun werkzaamheden op het gebied van cultuurparticipatie, cultuureducatie, amateurkunst en talentontwikkeling. De ondersteuning omvat onder andere deskundigheidsbevordering, kennisdeling, onderzoek, (proces)begeleiding, signalering van kansen en knelpunten, en ruimte voor innovatie. Zo leveren we een bijdrage aan een veerkrachtig en toekomstbestendig cultureel ecosysteem in Zuid-Holland.

Het Rijk en gemeenten investeren vooral in makers van kunst en cultuur: orkesten, theatergezelschappen, poppodia en presentatie-instellingen. Dit wordt ook wel de eerste lijn genoemd. De provincie richt zich op het versterken van de tweede lijn, waarmee we de infrastructuur rondom de makers en beoefenaars versterken en de toegang tot cultuur versterken.

De realisatie van een goed gespreid cultuuraanbod en voldoende mogelijkheden voor cultuur-beoefening, amateurkunst en talentontwikkeling vraagt om samenwerking. Voor de periode 2025–2028 hebben provincie, Rijk en gemeenten daarom bestuurlijke afspraken gemaakt in het *Cultuurconvenant Zuid-Holland*. Daarin staat dat de drie overheden hun cultuur- en erfgoedbeleid op elkaar afstemmen, zodat cultuur voor alle Zuid-Hollanders bereikbaar en toegankelijk wordt. Ook in IPO-verband zijn bestuurlijke afspraken gemaakt, samen met het Rijk en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG). Deze afspraken richten zich op:

- Het versterken van een ecosysteem waarin iedereen een leven lang cultuur en erfgoed kan beoefenen;
- Het centraal stellen van de cultuur- en erfgoedbeoefenaar;
- Het leggen van verbindingen met bredere maatschappelijke opgaven.

Bij het realiseren van deze ambities spelen de Basisvoorziening Cultuurparticipatie en het Erfgoedhuis Zuid-Holland een belangrijke rol. Gezamenlijk zorgen we voor een integrale aanpak, waarbij de inzet van de drie overheden elkaar versterkt. In de komende jaren werken we deze aanpak verder uit.

Scholen vormen bij uitstek de plek waar we alle kinderen en jongeren kunnen bereiken. Daarom zetten we samen met onze partners in op sterke cultuureducatie op school. Voor het eerst sluit de provincie aan bij de landelijke regeling Cultuureducatie met Kwaliteit (CmK) 2025–2028. We vergoeden de kosten van het penvoerderschap van Kunstgebouw, zodat de rijks- en gemeentelijke middelen volledig ten goede komen aan de uitvoering van cultuureducatie. Hiermee versterken we de spreiding en de kwaliteit van het aanbod en dragen we bij aan gelijke kansen voor leerlingen in heel Zuid-Holland. Met onze partners gaan we het gesprek aan over de borging van cultuureducatie na 2028.

Tot slot hechten we groot belang aan het vieren van vrijheid en democratie. In dat kader ondersteunen wij zowel het Provinciaal Bevrijdingsfestival als het Haags Bevrijdingsfestival met een boekjaarsubsidie.

- Concreet:**
- » We stellen de Basisvoorziening Cultuurparticipatie via een boekjaarsubsidie in staat om gemeenten, scholen, culturele instellingen, verenigingen en makers te ondersteunen bij het toegankelijk maken van cultuur voor alle inwoners van Zuid-Holland.
 - » We ondersteunen het Provinciaal Bevrijdingsfestival en het Haags Bevrijdingsfestival met een boekjaarsubsidie.
 - » We voeren bestuurlijk overleg met het Rijk en de culturregio's over de voortgang van de afspraken in het Cultuurconvenant Zuid-Holland.
 - » We maken in IPO-verband bestuurlijke afspraken met het Rijk en de VNG over de rol van provincies en andere overheden in het cultuurbeleid.
 - » We werken in IPO-verband, en in afstemming met de Basisvoorziening Cultuurparticipatie en Erfgoedhuis Zuid-Holland, de Bestuurlijke Afspraken Cultuurbeoefening verder uit.

Jeugdtheater, Jeugdtheaterhuis Zuid-Holland, fotograaf Hans Tak

Basisvoorziening Cultuurparticipatie

De provinciale Basisvoorziening Cultuurparticipatie bestaat uit vier organisaties: Kunstgebouw, Jeugdtheaterhuis Zuid-Holland, Popunie en de Stichting Educatieve Orkest Projecten (SEOP). Zij ontvangen een boekjaarsubsidie van de provincie en zorgen gezamenlijk voor dat kinderen en jongeren in heel Zuid-Holland toegang hebben tot cultuur en hun creatieve talenten kunnen ontwikkelen. Dat is van groot belang, vooral in delen van de provincie waar het culturele aanbod niet vanzelfsprekend is. Op deze manier dragen we bij aan inclusiviteit en kansengelijkheid.

Voorronde Kunstbende 2025, Popunie

1.6 Ondersteunen openbare bibliotheken

Openbare bibliotheken zijn onmisbare maatschappelijke voorzieningen. Ze zijn al lang niet meer alleen een plek om boeken te lenen of te lezen. Mensen ontmoeten elkaar, volgen taalcursussen, nemen deel aan lezingen en debatten, of krijgen hulp bij digitale overheidsdiensten. In Zuid-Holland hebben we 21 bibliotheekorganisaties en circa 180 vestigingen, verspreid over steden en dorpen. Deze bibliotheken ontwikkelen zich voortdurend mee met de veranderende behoeften van de samenleving. Wij zetten ons ervoor in dat alle inwoners toegang hebben tot een volwaardige bibliotheekvoorziening.

Een sterk bibliotheeknetwerk vraagt om een robuuste ondersteuningsstructuur. Daarom investeren we in het behoud van een professionele provinciale ondersteuningsinstelling: Probiblio. Jaarlijks ontvangen zij van ons een boekjaarsubsidie om hun werkzaamheden uit te voeren.

Probiblio

Probiblio ondersteunt de Zuid-Hollandse bibliotheeksector met kennis en expertise, zowel op maatschappelijke thema's als op het gebied van bedrijfsvoering. Daarmee versterken zij niet alleen individuele bibliotheken, maar ook de samenwerking binnen het netwerk als geheel.

De provincie voert periodiek overleg met Probiblio over de inhoud van het jaarwerkplan. We zorgen daarbij voor een actueel toetsingskader voor de subsidiabele activiteiten. Ook stemmen we regelmatig af met de provincie Noord-Holland, zodat Probiblio in beide provincies effectief en efficiënt kan opereren.

Er is een wijziging van de *Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen (Wsob)* in voorbereiding. Het doel van deze wetswijziging is om in elke gemeente een volwaardige openbare bibliotheekvoorziening te garanderen. De huidige bevorderingstaak van gemeenten wordt dan omgezet in een wettelijke zorgplicht.

De provincie krijgt in dit nieuwe stelsel een formele rol binnen het interbestuurlijk toezicht op de uitvoering van deze wettelijke taak door gemeenten. Dit betekent een nieuwe verantwoordelijkheid, waarop wij ons momenteel voorbereiden. In afstemming met gemeenten verkennen we hoe we deze rol op een zorgvuldige en constructieve manier kunnen invullen.

Voor provincies brengt de wetswijziging ook een zorgplicht met zich mee voor het in stand houden van een provinciale ondersteuningsinstelling. Met de

boekjaarsubsidie aan Probiblio voldoen we nu al aan deze toekomstige verplichting. We vragen Probiblio daarnaast om in hun werkzaamheden actief aansluiting te zoeken bij de focuspunten uit het *Landelijk Bibliotheekconvenant 2024-2027*.

Concreet:

- » We stellen Probiblio via een boekjaarsubsidie in staat om de openbare bibliotheken en het bibliotheeknetwerk in Zuid-Holland professioneel te ondersteunen.
- » We bereiden ons, in overleg met onze partners, voor op de wijziging van de Wsob en de nieuwe toezichtstaak voor provincies.
- » We blijven inzetten op goede samenwerking en afstemming met Probiblio, het Rijk, gemeenten en andere provincies.

De bibliotheken in Zuid-Holland

Overzicht volwaardige bibliotheekvestigingen in Zuid-Holland, uit monitor Bibliotheekwerk Zuid-Holland, Probiblio

Voorlezen in de bibliotheek, Probiblio

2. Erfgoed en cultuur toekomstbestendig

Het beschermen en behouden van erfgoed en cultuur vraagt om meer dan alleen zorg voor wat er al is. Het betekent ook: vooruitkijken, meebewegen en ruimte maken voor verandering. De lange lijnen uit het verleden lopen immers door in het heden en reiken tot in de toekomst.

Toekomstbestendigheid vraagt om een open blik. Erfgoed en cultuur bieden inspiratie, maar ook een kompas bij maatschappelijke ontwikkelingen. Daarom richten we ons niet alleen op behoud, maar ook op vernieuwing en aanpassing, daar waar de samenleving verandert. We bereiden ons voor op de toekomst, zonder los te laten wat waardevol is. Door het verbinden van verleden, heden en toekomst, versterken we het maatschappelijk belang van erfgoed en cultuur. Stilstaan is in dit domein geen optie: want stilstand betekent achteruitgang.

2.1 Erfgoed inspireert

Kennis van de ontstaansgeschiedenis van een plek biedt waardevolle inzichten in de mogelijkheden en beperkingen voor de toekomst. [De Biografie van Zuid-Holland \(2025\)](#) is ontwikkeld als inspirerende bron om beter aan te sluiten bij actuele ruimtelijke en maatschappelijke ontwikkelingen. Het verhaal achter het Zuid-Hollandse landschap vormt hierin het vertrekpunt en biedt rijke aanknopingspunten om erfgoed ontwikkelingsgericht – ‘voorwaarts’ – in te zetten.

Erfgoed betrekken bij ruimtelijke plannen

Zuid-Holland staat voor grote en gelijktijdige ruimtelijke opgaven, die samen steeds meer verweven raken. Erfgoed is een thema dat al deze opgaven overstijgt en verbindt. Het is daarom essentieel om erfgoed vroegtijdig te betrekken bij

ruimtelijke plannen en gebiedsprocessen. Hoe eerder erfgoed wordt meegenomen, hoe beter de belangen kunnen worden geborgd én hoe groter de meerwaarde ervan in de planvorming. Deze benadering vraagt om proactiviteit, ambassadeurschap, versterking van netwerken en bredere bewustwording van de kansen die erfgoed en cultuur bieden.

Erfgoed inzetten voor ruimtelijke kwaliteit

Erfgoed vormt een krachtige inspiratiebron voor ruimtelijke ontwikkeling. Elk gebied in Zuid-Holland heeft zijn eigen kwaliteiten, die richting kunnen geven aan gebiedsontwikkeling. Maatwerk is daarbij essentieel. De verbindende kracht van erfgoed kan ruimtelijke processen verdiepen en verrijken.

Ook vernieuwing en aanpassing maken deel uit van de geschiedenis. Juist deze dynamiek heeft geleid tot de iconische landschappen van vandaag. Het lef om te vernieuwen en te innoveren is waardevol. Zo ontstaan historisch leesbare, toekomstbestendige landschappen, waarin nieuwe kwaliteiten tot hun recht komen.

Archeologie als inspiratiebron

Ook archeologie en de verhalen die daaraan verbonden zijn, kunnen richting geven aan de inrichting van onze leefomgeving. Door archeologie al in een vroeg stadium in te zetten, bijvoorbeeld via architectuur, kunst of ruimtelijke inrichting, ontstaat een inspirerende verbinding tussen verleden en toekomst. Zelfs de naamgeving van een viaduct kan bijdragen aan het zichtbaar maken van het archeologische verhaal. De Zuid-Hollandse erfgoedlijnen bieden hiervoor eveneens kansen.

Erfgoeddeals: bundelen van kracht en middelen

Een concrete manier om erfgoed ‘voorwaarts’ in te zetten, is de werkwijze van de Erfgoeddeals. In navolging van het landelijke programma geven we hier een Zuid-Hollandse invulling aan. Erfgoed bevat waardevolle kennis over technieken, structuren, materialen, ambachten en landschapsontwikkeling. Deze kennis is onmisbaar voor hedendaagse opgaven zoals klimaatadaptatie, energietransitie, duurzame

landbouw, woningbouw en mobiliteit.

Via erfgoedinclusief werken kunnen erfgoedprojecten worden verbonden aan andere maatschappelijke thema's. Zo ontstaan samenhangende projecten waarin behoud, ontwikkeling en toekomstgerichtheid hand in hand gaan. Door samen te werken, belangen te bundelen en middelen te combineren, bereiken we meer dan afzonderlijk mogelijk is – en blijft het erfgoedbelang duurzaam verankerd.

Concreet:

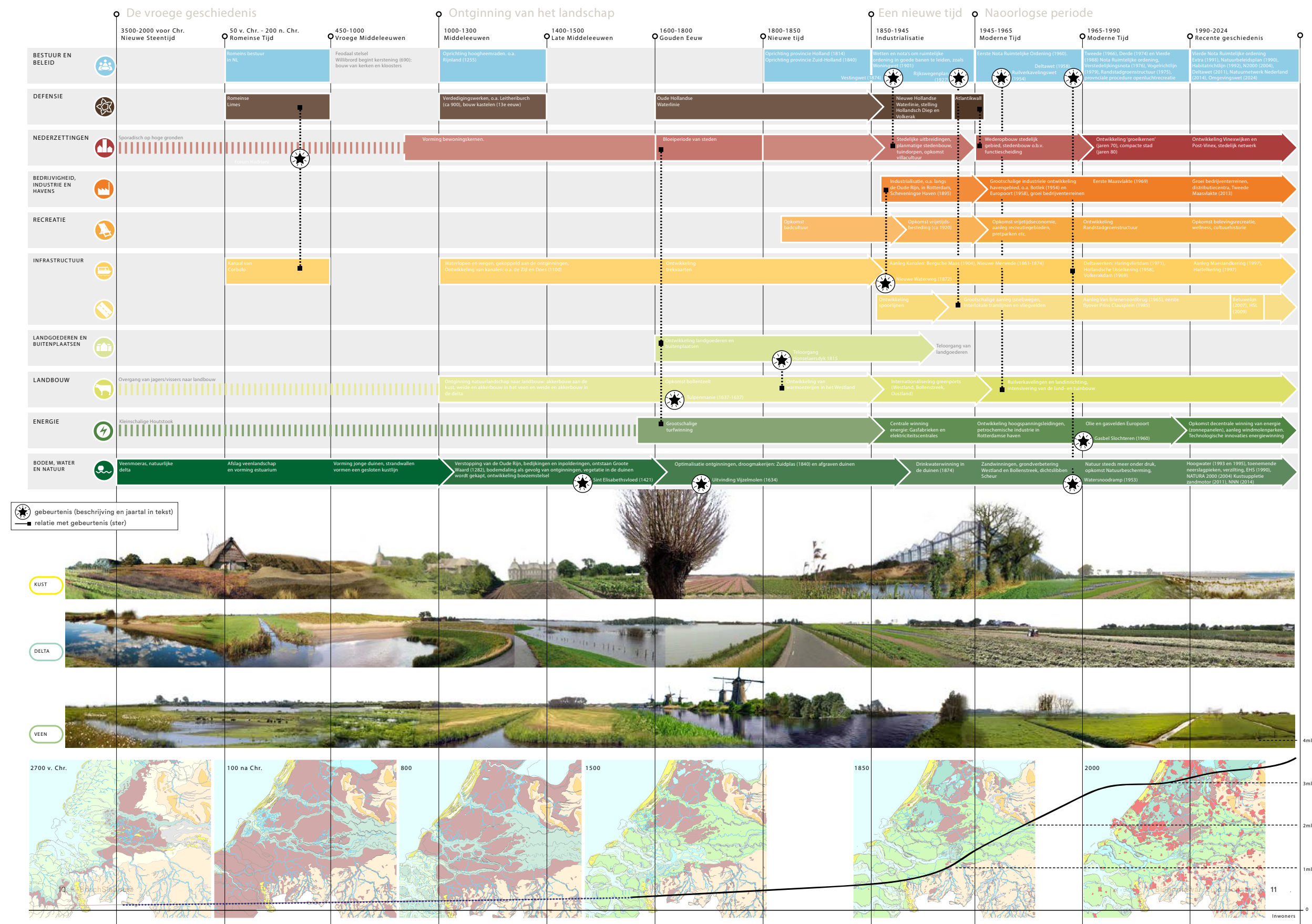
- » We zetten ons in om erfgoedspecialisten én erfgoedambassadeurs in een vroeg stadium te betrekken bij ruimtelijke plannen en gebiedsprocessen. Dit doen we samen en in goed overleg met andere domeinen en overheden.
- » We gebruiken inspirerende voorbeelden en instrumenten, zoals de Biografie van Zuid-Holland, om het erfgoedbewustzijn te vergroten en te versterken.
- » We zetten ons in om de relatie tussen het verhaal en de leefomgeving zichtbaar te maken, onder meer via architectuur, kunst of ruimtelijke inrichting.
- » We zetten archeologie in als inspiratiebron voor een goede ruimtelijke kwaliteit.
- » We maken een vertaling van het landelijke instrument Erfgoeddeals naar de provinciale context en starten in 2026.

Huis te Warmont

Erfgoeddeal, Project Linielandschap Waaldijk

Biografie en beschouwingen Zuid-Holland Tijdrumbalk

2.2 Een duurzame toekomst voor erfgoed en cultuurlandschap

Verduurzaming van monumenten

De monumentensector wil bijdragen aan de klimaatdoelstellingen van het Klimaatakkoord van Parijs. De nationale *Routekaart Verduurzaming Monumenten* stelt als doel een gemiddelde CO₂-reductie van 40% in 2030 en 60% in 2040. Verduurzaming is niet alleen nodig voor het milieu, maar ook essentieel om het gebruik, en daarmee het behoud, van monumenten aantrekkelijk te houden, zeker bij stijgende energiekosten.

Tegelijkertijd vraagt de verduurzaming van monumenten om maatwerk. Elk monument is uniek en vraagt om een zorgvuldige afweging tussen behoud van monumentale waarden en het nemen van energiebesparende maatregelen. Dit sluit aan bij de uitgangspunten van de landelijke routekaart en richt zich op rijks- en gemeentelijke monumenten met een verblijfsfunctie, zoals woningen en maatschappelijk vastgoed.

Wij ondersteunen eigenaren en gemeenten bij deze verduurzamingsopgave, meten de effecten van energiebesparing en delen kennis over de mogelijkheden. Uit een ambtelijke verkenning blijkt dat naast energiebesparing ook andere klimaatuitdagingen aandacht vragen, zoals wateroverlast en hittestress. Daarom hanteren we een integrale benadering, waarin CO₂-reductie, klimaatadaptatie en bodemdaling samenkomen. Waar relevant betrekken we ook natuurinclusiviteit en circulariteit.

We werken hierin samen met partners als de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), het Nationaal Restauratiefonds (NRF), Erfgoedhuis Zuid-Holland, gemeenten en andere stakeholders. Daarbij zoeken we naar bundeling van kennis en financieringsstromen.

Concreet:

- » We faciliteren het gemeentelijk duurzaamheidsloket via Erfgoedhuis en Monumentenwacht, dat gemeenten en eigenaren ondersteunt.
- » We bieden expertise rond behoud van erfgoedwaarden binnen de Ontzorgingsregeling Maatschappelijk Vastgoed.
- » We dragen bij aan kennisontwikkeling over toekomstbestendige monumenten, met pilots en onderzoek in relatie tot andere opgaven, zoals klimaatadaptatie en circulariteit.

- » We monitoren het energieverbruik van monumenten vierjaarlijks via de Erfgoedmonitor.
- » We delen kennis actief via onze website en netwerkbijeenkomsten, met aandacht voor landelijke subsidies, financieringsregelingen en leningen via het Cultuurfonds voor Monumenten (voor niet-rijksmonumenten).

Klimaatadaptatie en veiligheid van erfgoed

Klimaatverandering en de daarmee samenhangende adaptatiemaatregelen brengen risico's met zich mee voor erfgoed en archeologie. Dalende grondwaterstanden bedreigen bijvoorbeeld paalfunderingen, archeologisch materiaal in de bodem of historische groenaanleg in parken en buitenplaatsen. Ook archeologische resten in de bodem lopen gevaar.

Hoewel in het *Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie* is afgesproken Nederland klimaatbestendig in te richten, ontbreekt nog specifiek beleid voor erfgoed. Tegelijkertijd zijn de gevolgen al zichtbaar, zoals in Gouda en op landgoed Calorama in Noordwijk. Ook bij andere rampen, zoals overstromingen of oorlogshandelingen, is het belangrijk voorbereid te zijn.

Erfgoed kan juist ook bijdragen aan klimaatbestendige oplossingen. Zo bieden historische kennis, watermolens, inundatiegebieden en stuwen inspiratie voor hedendaags waterbeheer. Ook archeologie kan daarvoor worden ingezet, inclusief hoe mensen het landschap hebben gebruikt en veranderd.

Om meer inzicht te krijgen in de impact van klimaatverandering op erfgoed en archeologie, zijn de effecten van droogte, verzilting en overstroming in kaart gebracht. De daarbij ontwikkelde risicokaarten zijn online beschikbaar. We willen deze kennis breed delen, bewustwording vergroten, en de modellen verder ontwikkelen. Zo werken we samen met partners aan een integrale strategie voor adaptatie van erfgoed en archeologie in Zuid-Holland.

Concreet:

- » We delen kennis en vergroten het bewustzijn over klimaatadaptatie en rampenrisico's voor erfgoed.
- » We participeren in onderzoeken naar klimaat-impact op erfgoed en archeologie, en de rol die erfgoed kan spelen in adaptatieopgaven. Daarbij voeren we twee pilots uit, zowel in binnenstedelijk als landelijk gebied.
- » Samen met de provincies Zeeland, Noord-Holland en het Rijk onderzoeken we de invloed van klimaatverandering op archeologische resten.

Landgoed Calorama

Behoud en versterking van het cultuurlandschap

Het buitengebied van Zuid-Holland herbergt veel waardevol cultuurlandschap, zoals historische landgoederen, boomgaarden, eendenkooien en pestbosjes. Een deel van deze landschappen valt onder bestaand provinciaal beleid, zoals kroonjuwelen en biotopen. Tegelijkertijd staat een groot deel van het cultuurlandschap onder druk door functiewijzigingen van agrarische erven en toenemende vraag naar bouwlocaties.

Wij ondersteunen gemeenten, eigenaren en initiatiefnemers bij een zorgvuldige omgang met deze veranderingen. Cultuurhistorische waarden op en rond erven verdienen een nieuwe, passende plek in het landschap. Daarom dragen we bij aan de inzet van een ervenconsulent, die initiatiefnemers begeleidt bij de transitie van agrarische erven. Ook vergroten we de aandacht voor historische boerderijlinten. Het Erfgoedhuis ontwikkelt hiervoor een handleiding.

Concreet:

- » In samenwerking met Erfgoedhuis Zuid-Holland en het Zuid-Hollands Landschap richten we het ervenconsulentschap in.
- » Samen met Erfgoedhuis Zuid-Holland vergroten we de aandacht voor een zorgvuldige omgang met historische boerderijlinten.

2.3 Digitaal ontsloten

Erfgoed beleven kan fysiek en direct, maar ook digitaal of virtueel. Omdat erfgoed ons vertelt waar we vandaan komen en wie we zijn, is het van belang dat iedereen online toegang heeft tot archieven, erfgoedcollecties en verhalen. Veel erfgoedorganisaties hebben hun erfgoed inmiddels digitaal beschikbaar gemaakt. Deze informatie is echter versnipperd en verspreid over verschillende websites en platforms.

De nationale *Strategie Digitaal Erfgoed* geeft richting aan de wijze waarop erfgoedinformatie duurzaam en toegankelijk gedeeld kan worden. Wij onderschrijven deze aanpak en dragen de uitgangspunten ervan actief uit bij het verstrekken van subsidies. Daarnaast ondersteunen wij via Erfgoedhuis Zuid-Holland erfgoedinstellingen in de provincie, onder meer met de inzet van een digitale erfgoedcoach. Op het gebied van cultuur worden data verzameld en gedeeld via het online dashboard *Cultureel Zuid-Holland in kaart*. Dit dashboard geeft onder andere informatie over het cultuurbeleid van gemeenten en de culturele infrastructuur in Zuid-Holland en draagt bij aan datagedreven werken. Ook binnen de Basisvoorziening Cultuurparticipatie stimuleren we de inzet van digitalisering, met aandacht voor publieksbereik, social media, mediawijsheid en het delen van digitaal materiaal. In

de bibliotheeksector zetten we in op digitaal burgerschap. Probiblio ondersteunt bibliotheken hierbij, onder meer door de ontwikkeling van het Informatiepunt Digitale Overheid. Tot slot digitaliseren we onze eigen papieren archeologische collectie.

Daarnaast neemt het belang van digitale geo-informatie in plan- en besluitvorming toe. Binnen het *Digitaal Stelsel Omgevingswet (DSO)* is digitaal kaartmateriaal essentieel. GIS-systemen maken het mogelijk kaarten te combineren en zo tot nieuwe inzichten te komen. Om zowel beschermd als onbeschermd erfgoed op het gebied van archeologie, monumenten en landschap goed zichtbaar te maken, moet dit letterlijk en figuurlijk op de kaart worden gezet. De *Cultuurhistorische Atlas van Zuid-Holland* vormt hiervoor al jaren de basis. Deze atlas wordt doorlopend verbeterd en geactualiseerd om actueel te blijven en aan te sluiten bij landelijke geo-basisregistraties.

Digitalisering

Concreet:

- » Wij onderschrijven de Nationale Strategie Digitaal Erfgoed en hanteren de daarin opgenomen uitgangspunten bij het verstrekken van subsidies.
- » Erfgoedinstellingen in Zuid-Holland worden via Erfgoedhuis Zuid-Holland ondersteund bij digitaliseringsopgaven, onder meer door inzet van een digitale erfgoedcoach.
- » Binnen de Basisvoorziening Cultuurparticipatie stimuleren wij het gebruik van digitale middelen ten behoeve van publieksbereik, inzet van social media, mediawijsheid en het delen van digitaal materiaal.
- » Via Probiblio zetten wij in op het bevorderen van digitaal burgerschap en het ontwikkelen van digitale vaardigheden.
- » Met het digitale dashboard *Cultureel Zuid-Holland in kaart* van Kunstgebouw stimuleren we datagedreven bij onder andere gemeenten en culturele instellingen.
- » Wij digitaliseren onze papieren archeologische collectie, zodat deze duurzaam toegankelijk en herbruikbaar wordt.
- » De Cultuurhistorische Atlas Zuid-Holland wordt structureel geactualiseerd en verbeterd, met aandacht voor aansluiting bij nationale geo-basisregistraties.

Digitalisering archeologische collectie

Documentatie is een onmisbaar onderdeel van archeologisch onderzoek. Het biedt een systematische en gedetailleerde registratie van bevindingen, methoden en interpretaties, waarmee kennis duurzaam wordt vastgelegd en opnieuw gebruikt kan worden.

Nieuwe inzichten en onderzoeksmethoden maken het mogelijk om met een frisse blik naar eerder onderzoek te kijken en nieuwe verbanden te leggen. Vondstmateriaal dat voorheen slechts deels begrepen werd, krijgt zo nieuwe betekenis. Om deze kennis optimaal te benutten, digitaliseren wij onze papieren archeologische collectie. Op die manier vergroten we de toegankelijkheid, benutbaarheid en samenhang van de archeologische kennis die we in de provincie in huis hebben.

Cultuureducatie in het primair onderwijs, Kunstgebouw

2.4 Toekomstbestendige cultuur

De provinciale Basisvoorziening Cultuurparticipatie sluit goed aan bij de huidige behoeften van gemeenten, scholen en culturele instellingen. Tegelijkertijd voltrekken zich maatschappelijke veranderingen die ook hun weerslag hebben op de vraag naar ondersteuning. Instellingen binnen de Basisvoorziening, evenals veel andere culturele organisaties, krijgen te maken met stijgende kosten en personeelsschaarste. In sommige gevallen is sprake van een beperkte personele bezetting, waardoor de kwetsbaarheid toeneemt en toekomstbestendigheid onder druk staat.

Om goed voorbereid te zijn op toekomstige ontwikkelingen en adequaat in te kunnen spelen op veranderende ondersteuningsvragen, gaan wij nieuwe afspraken maken met de instellingen binnen de Basisvoorziening. Het onderzoek *Bouwstenen voor de Basisvoorziening* (2025), dat in opdracht van provincie Zuid-Holland is uitgevoerd, biedt hiervoor belangrijke aanknopingspunten. In overleg met de betrokken instellingen werken wij toe naar een vernieuwd *Afsprakenkader*. Daarin leggen we vast hoe

de Basisvoorziening inspeelt op de verbreding van de ondersteuningsbehoefte en de toenemende verwevenheid van cultuur met het sociaal domein. Daarnaast signaleren wij dat provinciale subsidies soms worden aangewend voor activiteiten die neigen naar eerstelijns uitvoering. Hoewel deze bijdragen aan de versterking van cultuurparticipatie, is het van belang om de scheidslijn tussen eerste- en tweedelijnsactiviteiten helder te houden. Wij gaan hierover in gesprek met de betrokken instellingen en met het Cultuurfonds Zuid-Holland, dat primair eerstelijnsactiviteiten ondersteunt. De uitkomsten van dit overleg worden verwerkt in het vernieuwde *Afsprakenkader* en in de subsidievoorwaarden.

Concreet:

- » Wij maken nieuwe afspraken met de instellingen binnen de Basisvoorziening Cultuurparticipatie over een toekomstgerichte ondersteuning. Deze afspraken leggen we vast in het *Afsprakenkader* en in de subsidievoorwaarden.

3. Erfgoed en cultuur verbinden

Erfgoed en cultuur geven betekenis aan wie we zijn. Niet alleen als erfenis van het verleden, maar ook als inspiratie voor de samenleving van nu en morgen. Lokale gemeenschappen, verenigingen, vrijwilligers en culturele organisaties brengen onze geschiedenis tot leven op creatieve en innovatieve manieren. Door cultuur en erfgoed maken we verbinding: met elkaar, met onze omgeving en met andere generaties. Deze verbindende kracht benutten we ook in onze samenwerking met overheden, maatschappelijke organisaties en inwoners.

Erfgoedlijn Limes

3.1 Verbinding door erfgoed: erfgoedlijnen

Bunkers, kastelen, landgoederen en trekvaarten zijn tastbare restanten van het verleden. Zij geven onze leefomgeving karakter en vormen een aangename omgeving om in te wonen, werken en recreëren. Achter deze elementen schuilt telkens een historisch verhaal, ze markeren specifieke perioden in de geschiedenis van Zuid-Holland. Deze plekken markeren belangrijke periodes, zoals de Romeinse tijd (Limes), de militaire verdedigingswerken uit de 17e eeuw (Oude Hollandse Waterlinie), of de verdedigingslinie Atlantikwall.

Deze erfgoedlijnen verbinden inhoudelijke kennis met participatie en beleving. Ze maken erfgoed toegankelijk via routes, evenementen en openstellingen van monumenten, waardoor bewoners en bezoekers het verleden actief kunnen beleven. De provincie kiest periodiek, op basis van signalen uit het netwerk, voor specifieke historische verhaallijnen die relevant zijn voor inwoners van nu. En stimuleert lokale gemeenschappen om deze uit te dragen en door te ontwikkelen.

Erfgoedlijnen

De provincie Zuid-Holland maakt sinds 2012 het verleden zichtbaarder en beleefbaarder door te investeren in zogenoemde erfgoedlijnen. Elke erfgoedlijn vertelt een uniek hoofdstuk uit de geschiedenis van de provincie en is opgebouwd uit drie elementen: een geografische structuur, een gedeeld verhaal en een erfgoedtafel, een open netwerk van belanghebbenden.

De huidige zeven erfgoedlijnen zijn:

- Neder-Germaanse Limes in Zuid-Holland
- Oude Hollandse Waterlinie
- Atlantikwall
- Landgoederenzone
- Trekvaarten
- Historisch Haringvliet
- Maritieme Industrie

Herbestemde bunker in Vinetaduin Hoek van Holland

Werkwijze erfgoedlijnen

Alle partijen die geïnteresseerd zijn in een erfgoedlijn of er belang bij hebben, kunnen deelnemen via de bijbehorende erfgoedtafel. Elke erfgoedtafel wordt voorgezeten door een onafhankelijke voorzitter, en de provincie stelt per erfgoedlijn ambtelijke ondersteuning beschikbaar. De erfgoedtafels variëren in omvang van 20 tot meer dan 50 partijen, zoals overheden, monument-eigenaren, ondernemers, musea, bibliotheken, vrijwilligers, stichtingen, verenigingen en fondsen.

De erfgoedtafels formuleren per erfgoedlijn een gezamenlijk wensbeeld en een meerjaren-investeringsprogramma. Op basis hiervan wordt jaarlijks een Maatregelenpakket erfgoedlijnen samengesteld, waar de restauratie van rijksmonumenten. Sinds 2012 hebben meer dan 700 projecten bijgedragen aan de ontwikkeling van de erfgoedlijnen.

Participeren en initiëren van netwerken

De provincie vervult een actieve verbindende rol binnen het erfgoed- en cultuurveld. Dit doen we door netwerken te initiëren, te faciliteren of aan te jagen. Zo brengen we partijen bij elkaar, versterken we samenwerking en blijven we goed aangesloten op signalen uit het werkveld. Onze ondersteuningsinstellingen op het gebied van cultuur, erfgoed en bibliotheken vormen hierin een belangrijke schakel.

Ter voorbereiding van dit beleidsperspectief voerden we gesprekken met uiteenlopende partners, zoals Bond Heemschut, gemeenten, het Rijk, ondersteuningsinstellingen op het gebied van cultuurparticipatie, -educatie en bibliotheken en musea. Deze gesprekken leverden waardevolle inzichten op en onderstreepten de behoefte om structureel met elkaar in gesprek te blijven. Ook met partners waarmee we een gedeelde agenda hebben – zoals UNESCO, de VriendenLoterij en het Cultuurfonds – zoeken we blijvend de verbinding. We willen dit netwerk behouden, activeren en versterken door partijen bij elkaar te brengen en een gezamenlijke prioriteiten te bepalen. Zo blijven we flexibel en in staat om tijdig bij te sturen waar nodig.

We nemen actief deel aan verschillende netwerken. De erfgoedtafels zijn daar een goed voorbeeld van, waarin inhoudelijke uitwisseling en samenwerking centraal staan. We organiseren jaarlijks een netwerkbijeenkomst cultuurparticipatie voor wethouders en beleidsmakers in samenwerking met Kunstgebouw en Erfgoedhuis Zuid-Holland. Samen met Erfgoedhuis Zuid-Holland zijn we actief in het Archeologienetwerk, het Platform Religieus Erfgoed, het netwerk voor agrarisch erfgoed en het Zuid-Hollandse Molennetwerk. Samen met Probiblio zijn we actief in het Zuid-Hollandse bibliothekenetwerk. Wij maken deel uit van het Bestuurlijk Platform Kinderdijk en zijn via een gemeenschappelijke regeling verbonden aan de Nederlandse Limessamenwerking. Ook zijn wij via een convenant verbonden aan de Molenviergang Aarlanderveen. Tot slot werken wij ook op het gebied van cultuur, bibliotheken en erfgoed samen met andere provincies in IPO-verband.

Doorontwikkeling van de erfgoedlijnen

Onze erfgoedlijnen worden breed gewaardeerd. Om hun betekenis en effectiviteit te vergroten zetten we in op verdere ontwikkeling:

- *Bottom up binnen bestuurlijke randvoorwaarden:* de erfgoedlijnen zijn sterk vanuit de praktijk en het netwerk gegroeid. Deze aanpak heeft geleid tot diversiteit in werkwijze en dynamiek per erfgoedtafel. Tegelijkertijd is behoefte aan meer centrale sturing en uniformiteit, bijvoorbeeld voor betere verbinding tussen lijnen, meer transparantie en verhoogde effectiviteit. We stellen hiervoor een uitvoeringskader op.
- *Participatie en inclusiviteit:* de erfgoedlijnen zijn een goed voorbeeld van de participatieve erfgoedaanpak uit het Verdrag van Faro. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed beschouwt deze werkwijze als voorbeeldstellend. We blijven investeren in het betrekken van jongeren, het vergroten van diversiteit en het stimuleren van vernieuwende ideeën. Daartoe zetten we professionele bureaus in die subsidieaanvragers helpen jongerenparticipatie in hun plannen op te nemen.
- *Fasenmodel herijking erfgoedlijnen:* de ontwikkeling van erfgoedlijnen verloopt in fasen. Dit maakt het mogelijk de provinciale rol en ondersteuning per fase doelgericht in te zetten. Het fasenmodel uit de Herijking Erfgoedlijnen wordt verder uitgewerkt en geïmplementeerd. Hiermee kunnen we per erfgoedlijn bepalen wat nodig is voor verdere ontwikkeling of borging.
- *Koppeling aan ruimtelijke opgaven:* erfgoedlijnen krijgen extra betekenis wanneer ze worden verbonden aan ruimtelijke ontwikkelingen. Daarom worden de erfgoedlijnen aangevuld met ambitiedocumenten waarin ruimtelijke kansen en principes worden benoemd. Zo verbinden we de verhalende kracht van erfgoed aan bescherming en ontwikkeling.

Concreet:

- » We stellen een uitvoeringskader op voor het programma erfgoedlijnen, met expliciete aandacht voor inclusiviteit
- » We zetten actiever in op het betrekken van gemeenten en jongeren bij de erfgoedtafels.
- » Het fasenmodel wordt verder uitgewerkt en geïmplementeerd.
- » We gebruiken het ambitiedocument van de nieuwe erfgoedlijn Maritieme Industrie om erfgoed integraal onderdeel te maken van de gebiedsontwikkelingen in dat gebied.

Fasenmodel herijking erfgoedlijnen

1. Verkenning: vooronderzoek naar de potentie van een nieuwe erfgoedlijn, resulterend in een onderbouwd advies over inrichting.
2. Opstartfase: netwerkvorming en formulering van het gezamenlijke verhaal en ambities; eerste projecten worden gerealiseerd.
3. Ontwikkeling en groei: actieve samenwerking rond fysieke en beleavingsprojecten, met sterke lijnbrede profilering.
4. Volwassenheid: afvlakking van projectaanwas; focus op beleving en ontwikkeling van een borgingsstrategie.

3.2 Publieksbereik en publieks-participatie archeologie

De bodem van Zuid-Holland herbergt talloze verhalen over ons verleden. Regelmatig worden bijzondere archeologische vondsten gedaan die inzicht geven in de geschiedenis van een specifieke plek. Juist deze lokale verhalen, over Romeinse resten onder een woonwijk of een middeleeuwse nederzetting in het buitengebied, maken het verleden tastbaar en vergroten de verbondenheid van inwoners met hun leefomgeving.

De provincie zet zich in om deze verhalen actief onder de aandacht te brengen van inwoners en bezoekers. Archeologie gaat niet alleen over grote historische lijnen, maar juist ook over persoonlijke, herkenbare geschiedenissen. Door nieuwsgierigheid te prikkelen en betrokkenheid te stimuleren, willen we bijdragen aan een groter besef van de waarde van archeologisch erfgoed. Daarom ondersteunen we initiatieven en projecten die gericht zijn op publieksbereik en kennisdeling.

Zuid-Holland onderschrijft het door het Rijk ondertekende Verdrag van Faro. In lijn met dit verdrag zetten we nadrukkelijker in op het actief betrekken van inwoners bij archeologisch onderzoek, door het stimuleren van publieksinitiatieven en initiatieven vanuit lokale gemeenschappen. We stimuleren

publieksinitiatieven en initiatieven vanuit lokale gemeenschappen, waarmee het bewustzijn over archeologie toeneemt en de bescherming van het archeologisch erfgoed wordt versterkt. Deze inzet sluit aan bij de structurele lijn van het provinciaal archeologiebeleid, waarin participatie van inwoners en educatieve waarde centrale elementen zijn.

Daarnaast richten we ons op het actief betrekken van doelgroepen die archeologie nu nog minder bereiken, zodat archeologisch erfgoed voor meer inwoners betekenisvol en herkenbaar wordt. We sluiten daarbij aan bij bestaande initiatieven zoals de *ArcheoHotspots* en *PAN (Portable Antiquities Netherlands)*, die participatie rondom archeologie op laagdrempelige wijze mogelijk maken. Deze initiatieven sluiten aan bij de uitgangspunten van het Verdrag van Faro, waarin actieve betrokkenheid van burgers bij erfgoed centraal staat. Dit sluit aan bij het uitvoeringskader voor publieksparticipatie dat samen met het Erfgoedhuis wordt opgesteld.

Concreet:

- » Binnen de huidige financiële kaders versterken we onze inzet op publieksparticipatie, het bereiken van nieuwe doelgroepen en het vergroten van het publieksbereik in diverse delen van Zuid-Holland.
- » Waar mogelijk zetten we actiever dan voorheen in op publieksbereik en publieksparticipatie bij archeologisch onderzoek.

Kinderen tijdens archeologische opgraving - RomeinenNU

3.3 Immaterieel erfgoed en streekgeschiedenis

Wij erkennen de verbindende waarde van immaterieel erfgoed voor gemeenschappen en inwoners van alle leeftijden. Daarom vinden wij het belangrijk dat gemeenschappen en beoefenaars zelf verantwoordelijkheid dragen voor het levend houden van hun erfgoed. De rol van de provincie is faciliterend: wij scheppen de voorwaarden waarin dit erfgoed tot bloei kan komen.

Immaterieel erfgoed

Immaterieel erfgoed, ook wel ‘levend erfgoed’ genoemd, omvat sociale gewoonten, voorstellingen, rituelen, tradities, uitdrukkingen en specifieke kennis of vaardigheden die binnen gemeenschappen of groepen worden doorgegeven van generatie op generatie. Volgens UNESCO is dit erfgoed van belang voor de gemeenschappelijke identiteit en evolueert het mee met de tijd. Het zijn de beoefenaars zelf die waarde toekennen aan deze tradities en zich inzetten voor het behoud ervan. Of iets immaterieel erfgoed is, wordt dus niet door de overheid bepaald.

In Zuid-Holland zijn uiteenlopende vormen van immaterieel erfgoed te vinden, zoals Leidens Ontzet, het maken van boerenkaas, de 1-aprilviering in Brielle, de paardenmarkt in Voorschoten, het kaartspel Bonaken en het Zomercarnaval in Rotterdam.

We volgen hierbij 2 sporen:

- *Ondersteuning van erfgoedgemeenschappen:* via Erfgoedhuis Zuid-Holland ondersteunt de provincie erfgoedgemeenschappen bij het ontplooiën van hun activiteiten. Daarbij wordt samengewerkt met de Basisvoorziening Cultuurparticipatie. Immaterieel erfgoed biedt namelijk kansen om erfgoed en cultuur met elkaar te verbinden. Er wordt bovendien meer aandacht besteed aan erfgoed, dat (op dit moment) nog niet officieel erkend is, maar wel een rol speelt in de leefwereld van onze inwoners. Denk aan popmuziek, hiphopcultuur of the culture.
- *Koppeling met streekgeschiedenis:* binnen de erfgoedlijnen wordt streekgeschiedenis gekoppeld aan materieel erfgoed. Elke erfgoedlijn heeft zijn eigen verhaal. De Limes bestaat niet zonder het verhaal van de Romeinen, de trekvaarten en jaagpaden vertellen de geschiedenis van de trekschuiten, paarden en dienstregelingen. De Oude Hollandse Waterlinie vertelt over de plannen voor inundatie.

Concreet

- » We faciliteren immaterieel erfgoed door ondersteuning van erfgoedgemeenschappen via het Erfgoedhuis Zuid-Holland.

Ambacht Kaasmaken

Vivaldi en het Geheim van de Nachtegaal, Stichting Educatieve Orkest Projecten

3.4 Cultuur verbindt Zuid-Holland

Cultuur en bibliotheken zijn verbindende factoren in onze samenleving en in de leefomgeving. Cultuur helpt om te begrijpen wie je bent en wie de ander is. Samen cultuur maken of beleven, bijvoorbeeld tijdens een festival of evenement, zorgt voor verbinding en gesprek. Voor sommigen is dat vanzelfsprekend. Voor anderen veel minder. Wij streven ernaar dat iedereen in Zuid-Holland de kans krijgt om mee te doen. Daarom zetten onze instellingen in de Basisvoorziening Cultuurparticipatie zich in voor een goed en gespreid culturaanbod: laagdrempelig en toegankelijk voor iedereen.

Hiervoor is een sterk cultureel ecosysteem nodig. Dit betekent een gezonde culturele sector met stabiele organisaties en verenigingen, goede ondersteuning, deskundige professionals, voldoende ruimte voor cultuurbeoefening en een op elkaar afgestemde rolverdeling tussen overheden. Onze instellingen in de Basisvoorziening Cultuurparticipatie spelen een belangrijke rol in het verbinden van culturele instellingen (groot en klein), verenigingen en andere spelers in de cultuursector op het (boven)lokale niveau.

Themafonds Cultuurparticipatie

Het Themafonds Cultuurparticipatie is een pilot van provincie Zuid-Holland, in samenwerking met Cultuurfonds Zuid-Holland en Kunstgebouw. Het fonds stimuleert bovenlokale samenwerking en het bereiken van nieuw publiek. Het blijkt in een behoefte te voorzien. We evalueren de pilot en bepalen op basis daarvan hoe we verder gaan.

Wethouder- en beleidsmakersbijeenkomsten

We organiseren jaarlijks netwerkbijeenkomsten voor wethouders en beleidsmakers cultuur en erfgoed van gemeenten. Deze bijeenkomsten bevorderen kennis-uitwisseling, samenwerking en afstemming tussen gemeenten onderling en met de provincie.

Concreet

- » De Basisvoorziening Cultuurparticipatie blijft zich inzetten voor een goed en gespreid culturaanbod en speelt een belangrijke rol in het verbinden van partijen in de cultuursector op het (boven)lokale niveau.
- » We evalueren het Themafonds Cultuurparticipatie.
- » We gaan door met het organiseren van jaarlijkse wethouder- en beleidsmakersbijeenkomsten.

3.5 Verbinding beleidsambities

Cultuur en erfgoed verbinden

De druk op de ruimte in Zuid-Holland vergroot de behoefte aan broedplaatsen of 'vrije ruimten': plekken waar inwoners direct in contact kunnen komen met kunst, cultuur en erfgoed. Het zijn locaties die inspireren, ontmoeting stimuleren en bijdragen aan de leefkwaliteit en sociale cohesie. Leegstaande monumenten kunnen, met creativiteit en betrokkenheid, opnieuw tot leven worden gebracht en hierin een belangrijke rol vervullen.

Via gerichte gebiedsontwikkeling (in de erfgoedlijnen), netwerkontwikkeling, kennis-uitwisseling en de inzet van de aanjager herbestemming kan de provincie concreet bijdragen aan het faciliteren van deze broedplaatsen en het behoud van voldoende betaalbare creatieve werkplekken in Zuid-Holland. Door op bovenlokaal niveau verbindingen te leggen tussen de culturele sector, de erfgoedsector, de vastgoedsector en overheden, dragen we bij aan brede welvaart. Voor deze uitvoering zoeken we samenwerking met strategische partners en medefinanciers, waaronder het Cultuurfonds Zuid-Holland.

Verbinding van cultuur en erfgoed aan brede welvaart en gezondheid

Onze erfgoedlocaties, bibliotheken en culturele instellingen bieden ruimte voor ontmoeting, herkenning en zingeving. Een museumbezoek, zingen in een koor of het delen van verhalen in een monumentale ruimte kan bijdragen aan welzijn, herstel en het voorkomen van gezondheidsproblemen. Kunst en cultuur versterken bovendien de sociale en cognitieve ontwikkeling, stimuleren kritisch denken en vergroten de kansengelijkheid, met name voor jongeren in kwetsbare situaties. Monumentaal erfgoed verhoogt ook de ruimtelijke kwaliteit en identiteit van gebieden. Het verbindt mensen met hun omgeving en vergroot de betrokkenheid van bewoners.

De positieve effecten van cultuur op welzijn en gezondheid zijn overtuigend bewezen. Culturele deelname en leesvaardigheid bevorderen mentale veerkracht, verminderen stress en versterken het gevoel van verbondenheid. Zeker bij jongeren, ouderen en kwetsbare groepen levert dit belangrijke gezondheidswinst op. Cultuur is dan ook geen luxe, maar een fundamenteel onderdeel van een gezonde samenleving.

De Biber Bunker Oostvoorne

Verbinding met recreatie, toerisme en sport

Erfgoed speelt een centrale rol in het toeristisch-recreatieve aanbod van Zuid-Holland. Historische binnensteden, monumenten en landschappen zijn geliefde bestemmingen, en worden verbonden door wandel-, fiets- en vaarroutes. Deze combinatie maakt het aantrekkelijk voor bewoners en bezoekers. Tegelijkertijd brengt toeristische druk op erfgoedlocaties, zoals Kinderdijk, uitdagingen met zich mee voor leefbaarheid en behoud. We stemmen beleid voor erfgoed, recreatie en toerisme op elkaar af. Zo versterken we zowel de erfgoedwaarden als het recreatief gebruik en zorgen we voor draagvlak en bescherming op drukke erfgoedlocaties.

Ook met sport deelt cultuur belangrijke waarden: expressie, samenwerking, plezier en gemeenschapszin. Beide dragen bij aan vitaliteit en gezondheid. Bovendien vervagen de grenzen: is hiphop cultuur, sport of erfgoed? Door domeinen te verbinden ontstaan nieuwe vormen van participatie, die beter aansluiten bij de leefwereld van onze inwoners.

Regie op ambities in waardevolle erfgoedgebieden

Erfgoed kan richting geven aan ruimtelijke ontwikkelingen en betekenis toevoegen aan gebiedsopgaven. Wanneer veel ontwikkelingen plaatsvinden in een cultuurhistorisch waardevol gebied, is regie noodzakelijk. In zulke gevallen wijst de provincie een coördinerend aanspreekpunt aan voor interne en externe partners. Deze coördinatie zorgt voor afstemming, zonder verantwoordelijkheden over te nemen.

Woody van Amen, Nr. 28: serie *Permanent Waves*, 1968.
Zeefdruk op papier, 62 x 126 cm. Collectie Provincie Zuid-Holland

Voor het UNESCO Werelderfgoed Kinderdijk pakt de provincie actief de coördinerende rol op, waarbij wij zorgen voor integrale afstemming van ruimtelijke, toeristische en erfgoedbelangen met gemeenten, Rijk en terreinbeheerders.

Concreet

- » We zetten de aanjager herbestemming monumenten in als facilitator tussen verschillende partijen en belangen.
- » We stimuleren kennisuitwisseling, waarbij expertise vanuit de creatieve sector wordt ingezet bij stads- en gebiedsontwikkeling in heel Zuid-Holland.
- » We stimuleren creatieve broedplaatsen en vrije ruimte op strategische (erfgoed)locaties binnen de erfgoedlijnen.
- » We verkennen hoe cultuur breder kan bijdragen aan gezondheid en welzijn.
- » We stimuleren nieuwe samenwerkingen tussen cultuur, zorg, onderwijs en erfgoed, met een belangrijke rol voor de Basisvoorziening Cultuurparticipatie, Probiblio en Erfgoedhuis Zuid-Holland.
- » We ondersteunen dit proces via experimenten, kennisdeling en beleidsontwikkeling op het snijvlak van cultuur en gezondheid. Zo bouwen we aan een veerkrachtige, inclusieve culturele infrastructuur.
- » We nemen regie bij complexe ontwikkelingen in cultuurhistorisch waardevolle gebieden, zoals werelderfgoedlocaties.

3.6 Intern cultuur- en erfgoedbeleid

In een tijd waarin maatschappelijke opgaven steeds complexer worden, geloven wij dat kunst en cultuur kunnen bijdragen aan reflectie, verbeeldingskracht en dialoog. Kunst helpt om vragen te stellen, standpunten te bevragen en nieuwe perspectieven te ontdekken. Binnen onze organisatie benutten we kunst daarom als katalysator voor verbinding en inspiratie.

Wij beschikken over een waardevolle kunstcollectie van circa 1.000 werken, opgebouwd sinds 1950. Wat begon als verfraaiing van de werkomgeving is uitgegroeid tot een bron van inspiratie, die helpt om actuele thema's als vrijheid, duurzaamheid, inclusie en erfgoed voelbaar te maken, voor medewerkers én inwoners. Ook de poëzie van de Provinciedichter draagt hieraan bij: deze brengt provinciale thema's op een toegankelijke en verbeeldende manier onder de aandacht.

De inzet van taal en kunst laat zien hoe culturele expressie maatschappelijke thema's inzichtelijk en invoelbaar kan maken.

We willen als organisatie creativiteit omarmen, omdat dit essentieel is voor innovatie, samenwerking en welzijn. Culturele ervaring, zoals een museumbezoek of deelname aan kunst, vermindert stress en bevordert mentale gezondheid. Daarom investeren we in kunstzinnige leertrajecten, zoals art based learning, waarin verbeelding wordt ingezet als instrument voor persoonlijke en professionele ontwikkeling.

We beheren onze collectie zorgvuldig en toekomstgericht. Tegelijkertijd maken we deze zichtbaar en actueel, onder meer via een digitaal platform en jaarlijkse tentoonstellingen. We koppelen kunstwerken aan maatschappelijke thema's en bieden ruimte aan nieuwe makers. Zo blijft de collectie vitaal en in verbinding met de samenleving.

In 2025 vieren we het 75-jarig jubileum van de provinciale kunstcollectie. Dit moment benutten we om verhalen te verzamelen en te delen: over de kunstwerken, hun makers en hun betekenis voor vandaag. Ook buiten de muren van het provinciehuis zoeken we de ontmoeting, bijvoorbeeld door dit podium in te zetten bij evenementen, zoals het Haagse Bevrijdingsfestival

Sigurdur Gudmundsson, *Blue Planet, Red World*, 1996.
Geglazuurd keramiek, 260x149 x 192 cm.
Collectie Provincie Zuid-Holland

en Open Monumentendag. Daarbij zorgen we voor een eerlijke vergoeding van kunstenaars en makers, conform de Fair Practice Code.

Concreet:

- » We beheren én activeren onze kunstcollectie zorgvuldig, met tentoonstellingen en publieksprogramma's.
- » We zetten kunst in als middel om maatschappelijke thema's bespreekbaar te maken.
- » We stimuleren creativiteit onder medewerkers via opleidingen en culturele activiteiten.
- » We bieden kunstenaars een podium en garanderen eerlijke betaling, conform de Fair Practice Code.
- » We zetten de Provinciedichter in om erfgoed en culturele identiteit zichtbaar te maken en inwoners te betrekken.
- » In 2025 vieren we 75 jaar provinciale kunstcollectie met verhalen van en voor medewerkers en inwoners.

Financiën

Dit overzicht geeft een indicatie van de verdeling van de kosten met huidige middelen (2025). Verdeling kan in een later stadium nog een keer wijzigen.

Begroting Erfgoed en Cultuur (x1000)		2026	2027	2028	2029
Erfgoed beschermen in de omgeving	Unesco (Nedergemaanse Limes en Kinderdijk)	400	400	305	305
	Erfgoeddeal	600	600	600	600
	Onderzoek & inspiratie	100	100	100	100
Rijksmonumenten en molens in goede staat	Restauratie	3.890	3.440	3.440	3.440
	Basis op orde (religieus, post 65)	100	100	100	100
	Toekomstbestendig, herbestemming en innovatie	350	350	350	350
	Molens*	1.765	1.128	1.024	994
	Stimuleren vakmanschap	50	50	50	50
	Erfgoedhuis**	2.392	2.392	2.392	2.392
Erfgoed verbindt	Erfgoedlijnen	3.908	3.908	3.998	3.998
	Digitalisering & immaterieel erfgoed	100	100	100	100
Archeologie beschermen en beleefbaar maken	Provinciaal Centrum en depot ***	335	335	1.135	335
	Publieksbereik archeologie	200	200	200	200
Cultuur en Bibliotheken	Basisinfrastructuur cultuur**	2.530	2.530	2.530	2.530
	CMK/ cultuureducatie	256	256	256	0
	Cultuur verbindt	244	244	244	500
	Bevrijdingsfestivals**	91	91	91	91
	Bibliotheken **	5.729	5.729	5.729	5.729
	Intern kunst en cultuurbeleid	80	80	80	80
		23.120	22.033	22.724	21.894
Tegemoetkoming in kosten Cultuurfonds Zuid-Holland		-88	-88	-88	-88
		23.032	21.945	22.636	21.806

* het budget voor onderhoud molens is gemiddeld 1,7 mln p/jaar. Iedere 6 jaar ontvangen de molens in Zuid-Holland een subsidie voor het onderhoud voor de komende 6 jaar. Omdat niet alle molens in hetzelfde jaar aan de 6-jarige cyclus beginnen varieert het bedrag in de begroting per jaar en is afhankelijk van het aantal molens dat in dat jaar subsidie ontvangt. Zo starten in 2031 veel molens met de onderhoudscyclus van 6 jaar en is het bedrag op de begroting met ong. € 4 mln. weer beduidend hoger.

** excl. indexering.

*** voor de periode tot en met 2029 is huur van het depot in Alphen a/d Rijn ondergebracht bij domein Uitvoering, In 2028 zijn incidenteel verhuiskosten opgenomen.

Scan EU-subsidies

Om onze middelen zo efficiënt mogelijk in te zetten, wordt verkend welke mogelijkheden er zijn om onze inzet te verbinden aan inzet vanuit EU. Voor de EU is cultuur vooral een nationale aangelegenheid, tenzij het over grensoverschrijdende en verbindende projecten gaat. Met name de verbinding met andere beleidsterreinen lijkt daarbij kansrijk.

Denk daarbij aan de impact van kunst en cultuur op inclusie, welzijn en gezondheid (HORIZON) en het verbinden van historisch verleden aan toekomstige ontwikkelingen (HORIZON). Ook onze inzet op toekomstbestendig erfgoedbeleid biedt kansen voor internationale kennisuitwisseling, zoals de inzet op verduurzaming, klimaatadaptatie, weerbaarheid en digitalisering.

Voor landsgrensoverschrijdende erfgoedlijnen met een Europees verhaal zoals de Limes wordt al internationaal samengewerkt met Duitsland, maar ook met de kustprovincies (naar aanleiding van het Straits project Bridging the North Sea). Voor de erfgoedlijn Atlantikwall worden mogelijkheden hiertoe verkend. De erfgoedlijn Maritieme Industrie biedt kansen voor samenwerking met andere maritieme regio's, waarbij de vraag centraal staat hoe het industriële erfgoed kan worden benut om de identiteit van deze gebieden te behouden. Tot slot kan het LEADER-programma mogelijkheden bieden voor inzet op agrarisch erfgoed en erfgoedtoerisme.

Concreet zijn er op dit moment verschillende EU-fondsen:

- Creative Europe voor samenwerkingsprojecten op het gebied van cultureel erfgoed.)
- Horizon Europe. Het thema “culture, creativity and inclusive society” richt zich op onderzoek naar de impact van kunst en cultuur op inclusie, welzijn en gezondheid en het verbinden van het verleden aan toekomstige ontwikkelingen.
- CERV, waarvan een deel van het programma zich richt op “het herinneren van het verleden” met daarmee rekening houdende met cultureel erfgoed.
- Interreg Europe richt zich met name op beleidsontwikkeling en duurzaam (erfgoed) toerisme
- Interreg NWE richt zich op de rol van cultuur en duurzaam toerisme voor economische ontwikkeling, sociale inclusie en innovatie.
- Leader richt zich op het versterken van landelijk gebied, inclusief culturele projecten.

Kanttekening is dat elk programma een eigen openstellingstermijn heeft en in de huidige programmaperiode de meeste middelen zijn weggezet. De mogelijkheden voor financiering vanuit EU zijn beperkt. Vanaf 2028 komen er nieuwe programmalijnen. Op dit moment is de inhoud daarvan nog niet bekend.

Samenvatting

Erfgoed en cultuur: het begin van elk nieuw verhaal

De provincie Zuid-Holland actualiseert haar visie op erfgoed en cultuur voor de periode 2025–2030. In een tijd van snelle maatschappelijke veranderingen onderstreept de provincie het belang van erfgoed en cultuur als fundament van identiteit, inspiratie en verbinding. Door oud en nieuw bewust met elkaar te verbinden, blijft onze leefomgeving herkenbaar en blijven toekomstige generaties geworteld in het verhaal van Zuid-Holland. Erfgoed laat zien waar we vandaan komen, cultuur maakt zichtbaar wie we zijn. Samen vormen ze de basis voor een inclusieve, veerkrachtige en toekomstgerichte samenleving. De provincie kiest nadrukkelijk voor een verbindende rol: tussen verleden en toekomst, tussen beleid en praktijk, en tussen mensen onderling.

Het beleid is opgebouwd rond drie pijlers: basis op orde, toekomstbestendigheid en verbinding.

Basis op orde

De eerste pijler richt zich op het goed uitvoeren van wettelijke en beleidsmatige taken. Dat betekent het beschermen van waardevolle cultuurlandschappen, het in stand houden van rijksmonumenten in hun omgeving, het bewaren van archeologie en het bevorderen van toegang tot cultuur en bibliotheken. De bescherming blijft gericht op onder andere landgoederen, molenbiotopen en de wereld-erfgoederen Kinderdijk en de Neder-Germaanse Limes. Ook komt er meer aandacht voor religieus, industrieel en kleinschalig erfgoed. De provincie investeert in cultuurdeelname van kinderen en jongeren en ondersteunt amateurkunst, talent-ontwikkeling en openbare bibliotheken. Daarnaast wordt het archeologisch depot versterkt en komt er meer aandacht voor kwetsbaar archeologisch erfgoed, waaronder maritiem erfgoed. De provincie werkt hierbij samen met het Rijk en gemeenten.

Toekomstbestendigheid

De tweede pijler is gericht op het toekomstbestendig maken van erfgoed en cultuur. De provincie stimuleert de verduurzaming van monumenten, draagt bij aan de digitalisering van erfgoedcollecties

en betreft erfgoed vaker bij gebiedsontwikkeling. Door het verleden een plek te geven in ruimtelijke en maatschappelijke opgaven, ontstaat meerwaarde voor de leefomgeving. De provincie ontwikkelt hiervoor onder andere de Biografie van Zuid-Holland en verkent een eigen variant op de landelijke Erfgoeddeal. Ook wordt kennis ontwikkeld over energiebesparing, klimaatadaptatie en het gebruik van historische gewassen. Zuid-Holland neemt deel aan onderzoek naar de effecten van klimaatverandering op erfgoed en archeologie. Op het gebied van cultuurparticipatie worden nieuwe afspraken gemaakt met de instellingen binnen de Basisvoorziening Cultuurparticipatie, in samenwerking met het Cultuurfonds Zuid-Holland.

Verbinding

De derde pijler draait om verbinding. Erfgoed en cultuur zijn bij uitstek geschikt om mensen met elkaar in contact te brengen. De provincie vervult hierbij een actieve verbindende rol tussen overheden, organisaties, inwoners en vrijwilligers. Via erfgoedlijnen worden historische verhalen verteld en zichtbaar gemaakt in de regio. Gemeenten en jongeren worden nadrukkelijker betrokken bij de erfgoedtafels. Naast de bestaande erfgoedlijnen wordt de nieuwe erfgoedlijn Maritieme Industrie ontwikkeld. Op het gebied van archeologie stimuleert de provincie initiatieven die inwoners actief betrekken bij vondsten en verhalen. Immaterieel erfgoed wordt ondersteund via het Erfgoedhuis Zuid-Holland. Binnen het cultuurbeleid ligt de nadruk op sociale verbinding, mentale gezondheid en brede welvaart. Daarom zoekt de provincie samenwerking met zorg, onderwijs en maatschappelijke partners. Kunst krijgt ook binnen de eigen organisatie een zichtbare plek, onder andere via een jaarlijkse tentoonstelling met werk van jonge makers.

De provincie organiseert netwerkbijeenkomsten om samenwerking en kennisdeling te stimuleren. Voor de evaluatie in 2030 worden doelen en maatregelen helder geformuleerd en worden effecten gevolgd met kwalitatief en kwantitatief onderzoek.

Met dit beleid kiest Zuid-Holland voor een erfgoed- en cultuurbeleid dat stevig verankerd is in de samenleving en gericht is op de toekomst. Het is een uitnodiging aan beleidsmakers, instellingen, inwoners, vrijwilligers en makers om samen te bouwen aan een provincie waarin het verleden wordt gekoesterd, het heden bruist en de toekomst gezamenlijk vorm krijgt.

Theater na de Dam, Jeugdtheaterhuis Zuid-Holland, fotograaf: Rob Radix

Cultuurlandschappen

Monumenten

Archeologie

Verhalen
en erfgoedlijnen

Cultuurparticipatie en bibliotheken

Colofon

Dit is een uitgave van provincie Zuid-Holland
Juni 2025

Provincie Zuid-Holland

Postbus 90602
2509 LP Den Haag
www.zuid-holland.nl

Tekst

Provincie Zuid-Holland
Red. Het Zakelijk Schrijfbureau

Vormgeving en productie

Delta 3